

Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

5. Εθνικοί Θρίαμβοι, Εθνικός Διχασμός και το Τέλος της Μεγάλης Ιδέας

Οικονομική Ιστορία της
Ελλάδος
(economichistorygreece.net)

Καθ. Γιώργος Αλογοσκούφης
(www.alogouskoulis.gr)

Από το Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο στους Εθνικούς Θριάμβους

Οι περιορισμοί που συνεπαγόταν ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος οδήγησαν την Ελλάδα σε οικονομική ύφεση αλλά και στο να σταθεροποιήσει σταδιακά τα δημόσια οικονομικά της και να αποκαταστήσει τη νομισματική σταθερότητα. Επιπλέον, οδήγησαν σε σταδιακή ανατίμηση της δραχμής, η οποία το 1910 εντάχθηκε στο διεθνή κανόνα χρυσού με ισοτιμία 1:1 σε σχέση με το γαλλικό φράγκο.

Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της σταθεροποίησης, η Ελλάδα μπόρεσε να εκσυγχρονίσει τόσο το πολίτευμα όσο και το στράτευμα, και να ανακτήσει την εθνική της αυτοπεποίθηση.

Η προοπτική της ένταξης στον κανόνα χρυσού το 1910 βοήθησε τη χώρα στο να συνάψει νέα δάνεια, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για την ενίσχυση του στρατεύματος και τη χρηματοδότηση των Βαλκανικών πολέμων της περιόδου 1912-13. Μετά το κίνημα στο Γουδή και την πολιτική ανάδειξη του Ελευθερίου Βενιζέλου, ψηφίστηκε το Σύνταγμα του 1911 και μία σειρά από μεταρρυθμιστικοί νόμοι.

Με τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913 η Ελλάδα αύξησε τη γεωγραφική της επικράτεια και τον πληθυσμό της κατά 70%, ενσωματώνοντας τη Μακεδονία, την Ήπειρο, την Κρήτη και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, συμπεριλαμβανομένης της Χίου, της Μυτιλήνης και της Σάμου. Ο πληθυσμός αυξήθηκε από 2,8 σε 4,8 εκατομμύρια. Η Μεγάλη Ιδέα έδειχνε να αποκτά σάρκα και οστά.

Από τον Εθνικό Διχασμό στη Μικρασιατική Καταστροφή

Ωστόσο, μετά τη δολοφονία του Βασιλέως Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη το 1913 και το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου το 1914, ακολούθησε ο εθνικός διχασμός, λόγω της διαφωνίας μεταξύ του νέου Βασιλέως Κωνσταντίνου Α' και του πρωθυπουργού Βενιζέλου αναφορικά με τη συμμετοχή της Ελλάδος στον πόλεμο.

Μετά την επικράτηση του Βενιζέλου και την εξορία του Κωνσταντίνου, με τη βοήθεια των χωρών της Συννενόησης (κυρίως Αγγλίας και Γαλλίας), η Ελλάδα εισήλθε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο προς το τέλος του, το 1918, συμβάλλοντας στην κατάρρευση του Δυτικού Μετώπου και την επικράτηση της Συννενόησης.

Μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, με την Ελλάδα στο πλευρό των νικητών, της παραχωρήθηκαν επιπλέον εδάφη στην Ανατολική Θράκη και στη Μικρά Ασία, γύρω από τη Σμύρνη. Ήταν ίσως η καλύτερη στιγμή για το ιδεολόγημα της Μεγάλης Ιδέας. Ωστόσο, ακολούθησε η Μικρασιατική Εκστρατεία και κατόπιν η καταστροφή, η οποία οδήγησε όχι μόνο σε απώλεια αυτών των νέων εδαφών αλλά και σηματοδότησε το τέλος της Μεγάλης Ιδέας.

Η αρνητική έκβαση της μικρασιατικής εκστρατείας οδήγησε στην απώλεια εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπινων ζωών και στην προσφυγοποίηση 1,5 εκατομμυρίου άλλων. Υπήρξε μία από τις χειρότερες στιγμές στη σύγχρονη ελληνική ιστορία.

Ωστόσο, η ανταλλαγή των πληθυσμών που ακολούθησε οδήγησε στην εθνική ενοποίηση με τη συμπερίληψη στο ελληνικό κράτος του μεγαλύτερου μέρους των ελληνικών πληθυσμών που κατοικούσαν στην ευρύτερη περιοχή.

Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος, Σταθεροποίηση και Ανάκαμψη, 1898-1911

Με την κήρυξη της πτώχευσης το 1893 ακολούθησαν διαπραγματεύσεις με τους πιστωτές και επιβλήθηκε μερικός έλεγχος από αυτούς, ο οποίος ήταν όμως τυπικός, χωρίς δυνατότητα ουσιαστικής παρέμβασης στα ελληνικά δημόσια οικονομικά.

Ωστόσο, η ήττα της Ελλάδας στον σύντομο Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, με τον ελληνικό στρατό ανίκανο να αντιπαραταχθεί στα οθωμανικά στρατεύματα, που είχαν καταλάβει τη Θεσσαλία και τμήμα της Στερεάς Ελλάδας, οδήγησε τη χώρα σε εξαιρετικά δυσχερή θέση,.

Η Συνθήκη Ειρήνης της 20ης Σεπτεμβρίου 1897 στην οποία εξαναγκάστηκε η Ελλάδα ως ηττημένη, προέβλεπε πολεμική αποζημίωση τεσσάρων εκατομμυρίων τουρκικών λιρών της οποίας την άμεση καταβολή απαιτούσε η Υψηλή Πύλη. Η Κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη υποχρεώθηκε σε νέες διαπραγματεύσεις με τους πιστωτές της Ελλάδας για επιπλέον δανεισμό.

Οι διαπραγματεύσεις της ελληνικής κυβέρνησης οδήγησαν στην επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) για την οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας που να εξασφαλίζει στους πιστωτές την αποπληρωμή και των παλαιότερων αλλά και των νέων δανείων τους.

Οι διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους των πιστωτών (Αγγλίας, Γαλλίας, Αυστρίας, Γερμανίας, Ρωσίας, Ιταλίας) ξεκίνησαν τον Οκτώβριο του 1897 και κατέληξαν στη σύνταξη και ψήφιση του νόμου ΒΦΙΘ/23-2-1898 σύμφωνα με τον οποίο εγκαθιδρύθηκε στην Ελλάδα η Επιτροπή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, αποτελούμενη από εκπροσώπους των πιστωτών.

Η Συμφωνία Ελλάδος-ΔΟΕ του 1898

Η συμφωνία Ελλάδος-ΔΟΕ του 1898 προέβλεπε:

1. Χορήγηση δανείου πολεμικών επανορθώσεων και “οικονομικού δανείου”. Εκχωρήθηκε εγγυημένο δάνειο 151,3 εκατ. φράγκων, από τις Μεγάλες Δυνάμεις στην Ελλάδα, με επιτόκιο 2,5%. Η Ελλάδα, εκκινώντας από το 1903, έπρεπε να πληρώνει για μία περίοδο 30 ετών ένα σταθερό ποσό 9 εκ. χρυσών γαλλικών φράγκων ετησίως. Κάθε φορά που η δραχμή ανετιμάτο σε σχέση με το γαλλικό φράγκο, οι τόκοι και τα χρεολύσια θα αυξάνονταν κατά το 30% της ανατίμησης. Το δάνειο λήφθηκε προκειμένου να καταβληθούν στην Οθωμανική αυτοκρατορία οι αποζημιώσεις, που υποχρεώθηκε να καταβάλει η Ελλάδα στην Τουρκία συνολικού ύψους 93,9 εκατ. φράγκων, το υφιστάμενο κρατικό χρέος ύψους 31,4 εκατ. φράγκων, το έλλειμμα του ελληνικού δημοσίου για το έτος 1897 ύψους 22,5 εκατ. φράγκων και οι δαπάνες έκδοσης του δανείου (προμήθειες τραπεζών μεσιτικά, χαρτόσημα) ύψους 3,5 εκατ. φράγκων.
2. Υποθήκευση φορολογικών εσόδων ώστε να εξασφαλισθεί η αποπληρωμή των δανείων. Στον ΔΟΕ αποδίδονταν τα έσοδα των μονοπωλίων αλατιού, πετρελαίου, σπירתων, τραπεζολόχαρτων, τσιγαροχάρτων και σμυρίδας Νάξου, ο φόρος καπνού, τα τέλη χαρτοσήμου και οι δασμοί του τελωνείου Πειραιά.
3. Αναδιάρθρωση του χρέους.
4. Αυστηρή απαγόρευση της έκδοσης νέου χρήματος ως μέσου κάλυψης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Η Εθνική Τράπεζα είχε το δικαίωμα έκδοσης «ακάλυπτης» νομισματικής κυκλοφορίας μόνον για τις ανάγκες του εμπορίου, και μέχρι το ανώτατο όριο των 66 εκ. δραχμών.

Οικονομικές Συνέπειες του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου

Το έτος 1898 εκκινεί για την Ελλάδα μία περίοδος ύφεσης και έντονου αποπληθωρισμού. Η οικονομική ύφεση την οποία προκάλεσε η πολιτική του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου καθώς και η απογοήτευση η οποία προκλήθηκε σχετικά με τις προοπτικές της χώρας οδήγησαν στο πρώτο κύμα μετανάστευσης εκτός Ελλάδος. Υπολογίζεται ότι μεταξύ του 1890 και του 1914 εγκατέλειψαν τη χώρα περίπου 350.000 άρρενες, νεαρών κυρίως ηλικιών, κυρίως προς στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο αριθμός αυτός αποτελούσε το ένα έβδομο περίπου του πληθυσμού της χώρας. Η μετανάστευση αυτή ήταν μέρος ενός ευρύτερου κύματος μετανάστευσης από την Ευρώπη προς τη Βόρειο Αμερική, η οποία διασφάλιζε καλύτερες προοπτικές απασχόλησης και ένα υψηλότερο βιοτικό επίπεδο.

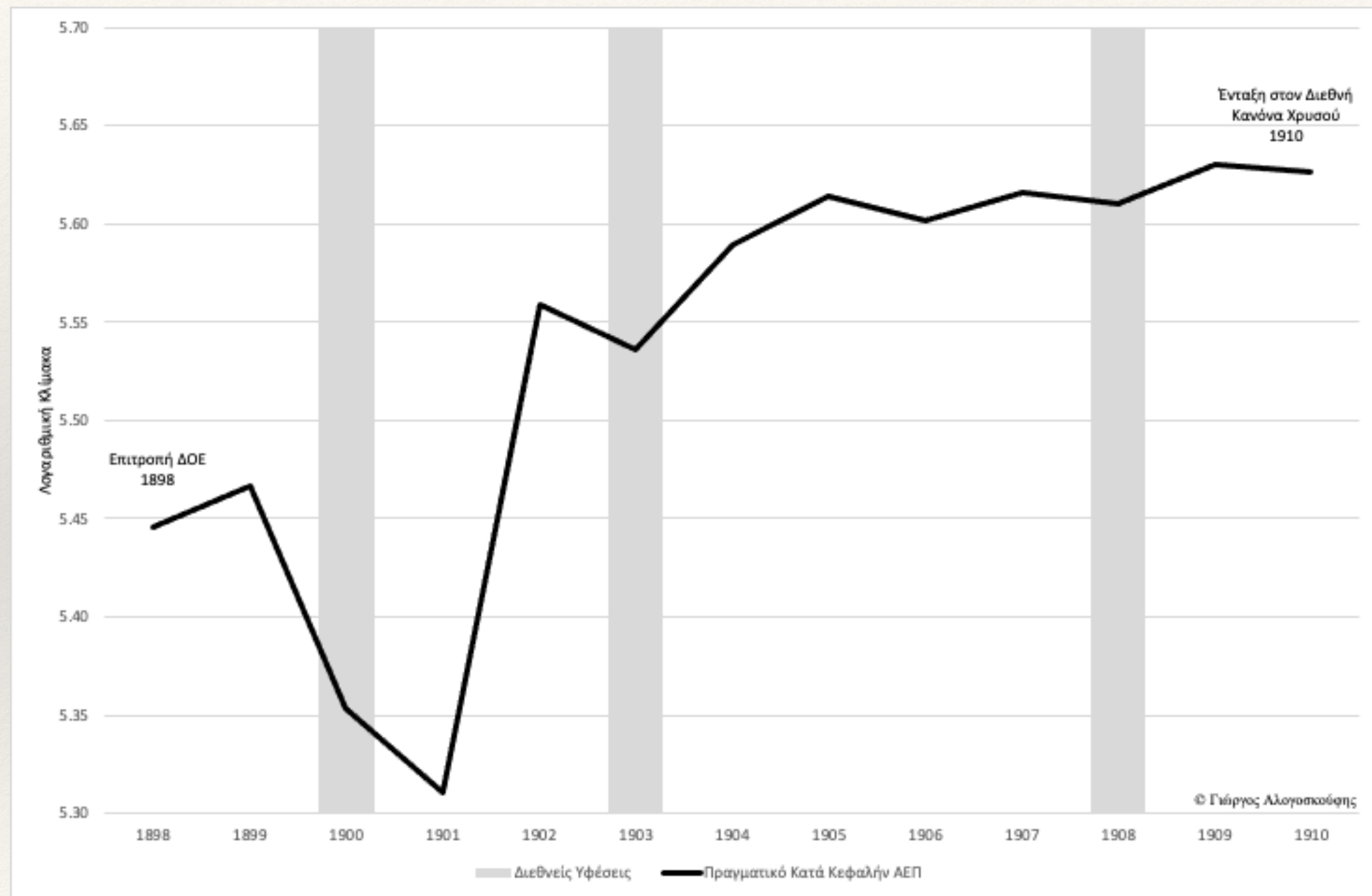
Η παρουσία της Επιτροπής ανάγκασε τις ελληνικές κυβερνήσεις να αποδεχθούν τις αρχές της δημοσιονομικής και νομισματικής πειθαρχίας. Υπήρξαν σημαντικές περικοπές δαπανών και αυξήσεις των φόρων, κυρίως των εμμέσων. Ο μέσος ρυθμός αύξησης της νομισματικής κυκλοφορίας έγινε αρνητικός (-0,13%) και τα έσοδα από τη χρήση του εκδοτικού προνομίου ήταν πολύ κοντά στο μηδέν (0,07%). Η εμπιστοσύνη του κοινού στο νόμισμα σταδιακά αποκαταστάθηκε, κάτι που οδήγησε σε μεγάλη εισροή χρυσού, που σταδιακά ενισχύθηκε και από τα μεταναστευτικά εμβάσματα, των μεταστατών στις ΗΠΑ. Αποτέλεσμα της εισροής χρυσού ήταν η σημαντική και παρατεταμένη ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής ως προς το γαλλικό φράγκο.

Το 1909 επετεύχθη και πάλι η ισοτιμία 1:1 μεταξύ δραχμής και γαλλικού φράγκου. Οι δημόσιες δαπάνες παρέμεναν σταθερές σε χαμηλά επίπεδα και επομένως, οι νομισματικές αρχές μπόρεσαν να εντάξουν τη δραχμή στη Λατινική Νομισματική Ένωση.

Με καθυστέρηση τουλάχιστον 30 χρόνων, και μετά από μεγάλες οικονομικές και εθνικές περιπέτειες, στις 19 Μαρτίου 1910, η χώρα εγκατέλειψε το σύστημα των ελεύθερα κυμαινόμενων ισοτιμιών και υιοθέτησε τον κανόνα χρυσού-συναλλάγματος.

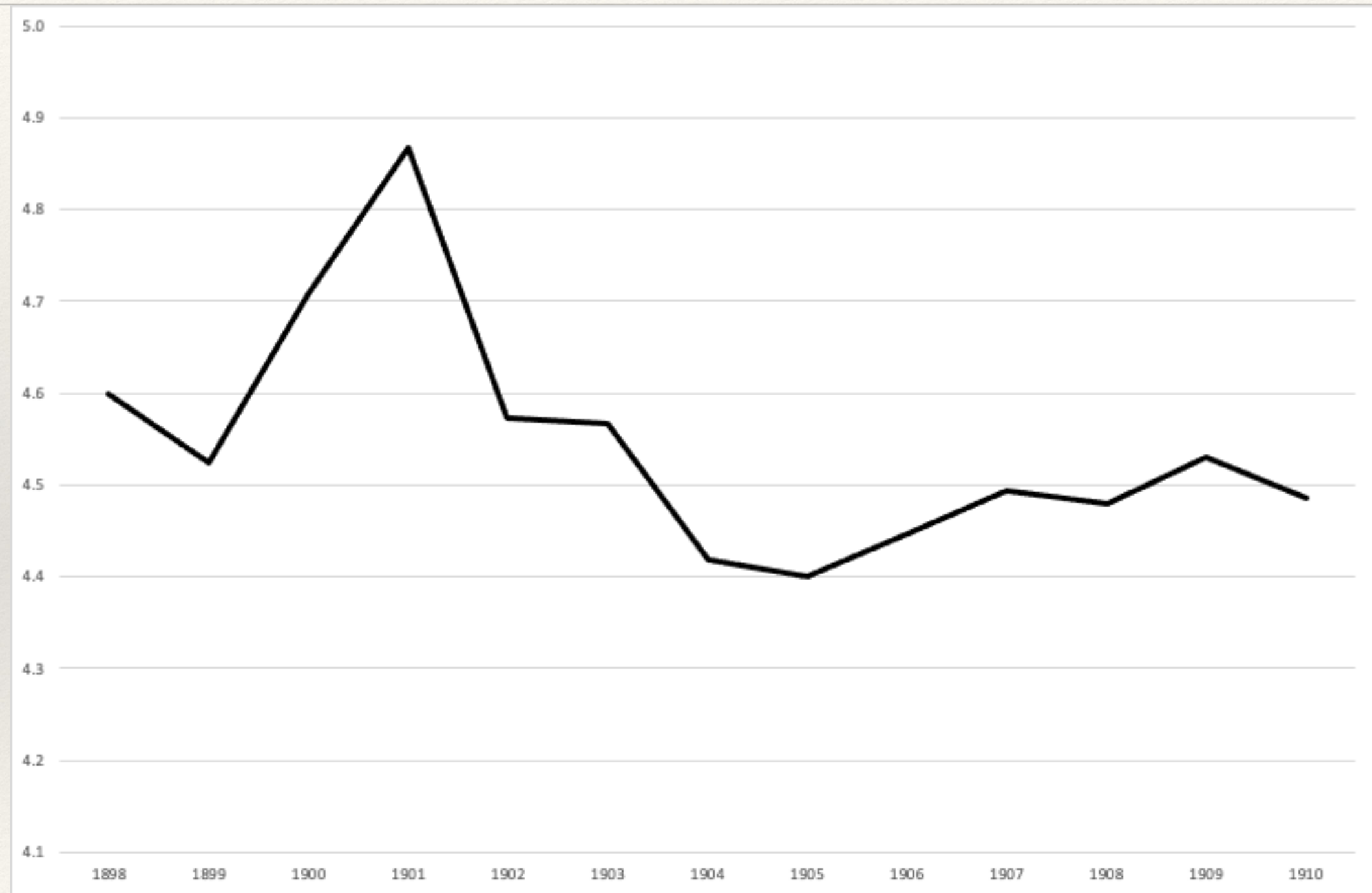
Με την ένταξη στον κανόνα χρυσού το 1910 αποκαταστάθηκε η διεθνής αξιοπιστία της χώρας, και έτσι, τον Ιούνιο του 1911 η χώρα συνήψε ένα δάνειο 110 εκ. χρυσών γαλλικών φράγκων, με επιτόκιο 4% για 50 έτη. Το δάνειο αυτό διευκόλυνε τον περαιτέρω εκσυγχρονισμό του στρατεύματος και τη χρηματοδότηση των τεράστιων αμυντικών δαπανών κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους των ετών 1912-13.

Εξέλιξη του Πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ, 1898-1910 (Δραχμές ΛΝΕ σε σταθερές τιμές του 1914, λογαριθμική κλίμακα)

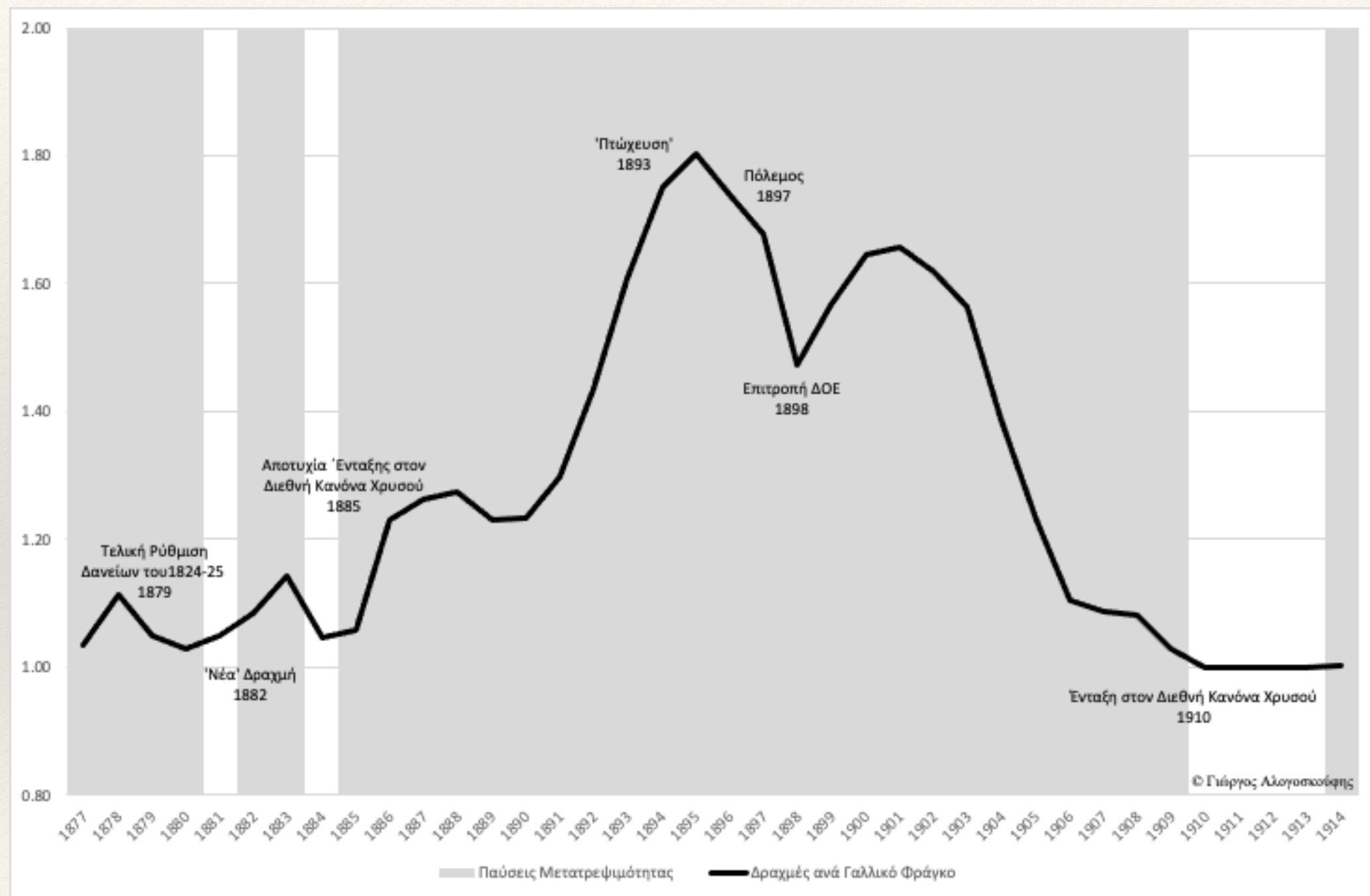
Γιώργος Αλογοσκούφης, *Ιστορικοί Κύκλοι της Ελληνικής Οικονομίας*, Εκδόσεις Gutenberg, 2021

Εξέλιξη του Επιπέδου Τιμών, 1898-1909 (Αποπληθωριστής ΑΕΠ σε τιμές 1914, λογαριθμική κλίμακα)

Πηγή: Κωστελένος και συνεργάτες (2007)

Η Ισοτιμία Δραχμής Γαλλικού Φράγκου, 1877-1914

Γιώργος Αλογοσκούφης, *Ιστορικοί Κύκλοι της Ελληνικής Οικονομίας*, Εκδόσεις Gutenberg, 2021

Η Αντιπληθωριστική Πολιτική και η Παράταση της Ύφεσης

Λόγω της επιβολής του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, αλλά και των απόψεων για τη νομισματική πολιτική που επικρατούσαν την εποχή εκείνη, στα πλαίσια του καθεστώτος του διεθνούς κανόνα χρυσού, απετράπη ένας φάυλος κύκλος πληθωρισμού μετά το αρχικό πληθωριστικό επεισόδιο.

Η περίοδος του αποπληθωρισμού βοήθησε στην εξάλειψη των πληθωριστικών και υποτιμητικών προσδοκιών, που είχαν ήδη αρχίσει να δημιουργούνται. Έτσι, ενώ η χώρα δεν μετείχε στον κανόνα χρυσού, μετά το 1898, και για μία δεκαετία ακολούθησε μία πολιτική δημοσιονομικής και νομισματικής προσαρμογής που οδήγησε στην ανατίμηση της δραχμής έναντι των νομισμάτων που βασίζονταν στο χρυσό. Ωστόσο η αντιπληθωριστική αυτή πολιτική παρέτεινε την ύφεση.

Το να γίνει η εισδοχή της δραχμής στο σύστημα στην ισοτιμία 1:1 με το γαλλικό φράγκο ήταν κάθε άλλο παρά αναγκαίο. Αν οι νομισματικές αρχές επιθυμούσαν την ταύτιση της δραχμής με το γαλλικό φράγκο, κάτι τέτοιο θα μπορούσε να είχε γίνει με μία νέα νομισματική μεταρρύθμιση, ανάλογη αυτής του 1882.

Χωρίς την επιδίωξη της αποκατάστασης της ισοτιμίας 1:1 ως προς το γαλλικό φράγκο, η συμμετοχή της δραχμής στον κανόνα χρυσού-συναλλάγματος θα μπορούσε να είχε επιτευχθεί πολύ νωρίτερα από το 1910, και με πολύ μικρότερο κόστος σε όρους συρρίκνωσης της οικονομικής δραστηριότητας.

Πολιτικές Συνέπειες του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου

Η ήττα του 1897 και η εγκαθίδρυση του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου οδήγησε σε μια νέα περίοδο πολιτικής εσωστρέφειας και αστάθειας. Επιπλέον κατέστη σαφές μετά το 1897 ότι χρειάζεται ριζική αναδιοργάνωση και εκσυγχρονισμός του στρατού.

Η μακροβιότερη κυβέρνηση της περιόδου εκείνης ήταν η κυβέρνηση του Γεωργίου Θεοτόκη (1905-1909). Κύριο μέλημα της κυβέρνησης Θεοτόκη, υπήρξε η προσπάθεια ανασυγκρότησης του ελληνικού στρατού. Αναλαμβάνοντας προσωπικά ο πρωθυπουργός, το υπουργείο των Στρατιωτικών, φρόντισε με μια σειρά νομοσχεδίων που πέρασε από την Βουλή, να αγοραστούν όπλα και πυρομαχικά, στολές, άλογα, εργαλεία, ιματισμός, και οτιδήποτε άλλο χρειαζόταν προκειμένου να δημιουργηθεί ένας σύγχρονος στρατός 60.000 αντρών.

Εκτός από την αναδιοργάνωση του στρατού και του ναυτικού, στα επιτεύγματα των κυβερνήσεων του περιλαμβάνεται η ενίσχυση του Μακεδονικού Αγώνα, ο οποίος ξεκίνησε και ολοκληρώθηκε επί κυβερνήσεων Θεοτόκη, καθώς και η ψύχραιμη εξωτερική πολιτική που εφάρμοσε λίγο πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Ο Θεοτόκης παραιτήθηκε από πρωθυπουργός το καλοκαίρι του 1909, όταν πληροφορήθηκε τα σχέδια για πραξικόπημα εκ μέρους του Στρατιωτικού Συνδέσμου, μιας ομάδας υπαξιωματικών και κατωτέρων αξιωματικών. Πρωθυπουργός ανέλαβε ο Δημήτριος Ράλλης, ο οποίος εστράφη κατά του Συνδέσμου, με ένα κύμα μεταθέσεων και την παραπομπή 12 αξιωματικών σε ανακριτικό συμβούλιο προς απόταξη.

Γεώργιος Θεοτόκης

Ο Γεώργιος Ν. Α. Θεοτόκης (Κέρκυρα, 10/22 Φεβρουαρίου 1844 – Αθήνα, 12 Ιανουαρίου[1] 1916/ 25 Ιανουαρίου 1916) ανήκε στην ιστορική κερκυραϊκή οικογένεια των Θεοτόκη, και διετέλεσε τέσσερις φορές πρωθυπουργός της χώρας στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα.

Η τελευταία θητεία του, μεταξύ Δεκεμβρίου 1905 και Ιουλίου 1909 ήταν η μακρύτερη και η πιο παραγωγική.

Στα επιτεύγματα των κυβερνήσεων του περιλαμβάνονται η αναδιοργάνωση του Στρατού και του Ναυτικού με τη δημιουργία νέου οργανισμού του στρατού, και τη βελτίωση του εξοπλισμού (αυτός καθιέρωσε το 1908 και τις πρώτες φαιοπράσινες / χακί στολές), η ενίσχυση του Μακεδονικού Αγώνα, ο οποίος ξεκίνησε και ολοκληρώθηκε επί κυβερνήσεων Θεοτόκη, καθώς και η ψύχραιμη εξωτερική πολιτική που εφάρμοσε λίγο πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους. Ιδιαίτερως σημαντική επίσης ήταν και η συμπλήρωση της αρχής της δεδηλωμένης. Επί κυβερνήσεων Θεοτόκη ψηφίστηκαν επίσης νόμοι για τη βελτίωση της δημόσιας διοίκησης, προωθήθηκε η λύση του προβλήματος της ύδρευσης της Αθήνας και του Πειραιά, ιδρύθηκαν εμπορικές και γεωργικές σχολές, καθώς και η Σταφιδική Τράπεζα.

Το Κίνημα στο Γουδή, 1909

Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, μια μυστική οργάνωση υπαξιωματικών και κατώτερων αξιωματικών, τελικά πραγματοποίησε το κίνημα στο Γουδή, τον Αύγουστο του 1909, απαιτώντας μεταρρυθμίσεις στο στράτευμα, με την απομάκρυνση του διαδόχου Κωνσταντίνου και των πριγκήπων. Επιπλέον ζητούσε μεταρρυθμίσεις στη δικαιοσύνη και στην παιδεία, αλλά και περιορισμό του ρόλου των παλαιών πολιτικών κομμάτων.

Τους όρους του Συνδέσμου αποδέχθηκε ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, που σχημάτισε κυβέρνηση μετά την παραίτηση Ράλλη, οπότε και ο επικεφαλής του Κινήματος, συνταγματάρχης Νικόλαος Ζορμπάς, έδωσε διαταγή στις επαναστατημένες μονάδες να γυρίσουν στις θέσεις τους, χωρίς έτσι να εγκαθιδρυθεί δικτατορία, σύμφωνα με τις παροτρύνσεις μεγάλης μάζας του λαού και του φοιτητικού κόσμου που αγκάλιασαν το κίνημα.

Μετά την άρνηση του Δημητρίου Γούναρη και του Νικολάου Ζορμπά να αναλάβουν πρωθυπουργοί, οι κινηματίες απευθύνθηκαν στον Ελευθέριο Βενιζέλο, τότε Πρωθυπουργό της αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας. Ο Βενιζέλος αρνήθηκε μεν την Πρωθυπουργία αλλά ανέλαβε πολιτικός σύμβουλος του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Ερχόμενος στην Ελλάδα συνέστησε τη στήριξη υπηρεσιακής κυβέρνησης και εκλογές για τη σύγκληση αναθεωρητικής Βουλής, όρους που αποδέχθηκαν οι κινηματίες.

Με την προκήρυξη νέων εκλογών, ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, έχοντας επιτύχει το στόχο του, διαλύθηκε στις 15 Μαρτίου του 1910. Στις διαδοχικές εκλογές του 1910 επικράτησε τελικά το Κόμμα των Φιλελευθέρων, με επικεφαλής τον ιδρυτή του Ελευθέριο Βενιζέλο ο οποίος και ανέλαβε την πρωθυπουργία.

Το κίνημα στο Γουδή εγκαινίασε μία περίοδο παρεμβάσεων του στρατού στα πολιτικά δρώμενα. Η σημασία του όμως έγκειται κυρίως στο ότι άνοιξε το δρόμο για την περίοδο της πολιτικής κυριαρχίας του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Ελευθέριος Βενιζέλος

Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος (Μουρνιές Χανίων, 11 Αυγούστου / 23 Αυγούστου 1864 – Παρίσι, 18 Μαρτίου 1936) ήταν ένας από του πλέον επιφανείς Έλληνες πολιτικούς. Διετέλεσε πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας και επτά φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας. Διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο Κρητικό Ζήτημα και κυριάρχησε στα πολιτικά δρώμενα της Ελλάδας για ένα τέταρτο του αιώνα, από το 1910 έως τον θάνατό του το 1936.

Οργάνωσε το Κίνημα του Θερίσου και το 1910 ανέλαβε την πρωθυπουργία της Κρητικής Πολιτείας, την οποία εγκατέλειψε λίγους μήνες αργότερα για να διεκδικήσει την πρωθυπουργία στην Ελλάδα, κατόπιν προσκλήσεως του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

Ήταν πρωθυπουργός σε όλη τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων. Από την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τάχθηκε υπέρ της Συμμαχίας (Entente) διαφωνώντας ανοιχτά με την στάση ουδετερότητας του Βασιλιά. Λόγω αυτής της διαφωνίας, αν και είχε εκλεγεί πρωθυπουργός παραιτήθηκε. Η παραίτησή του υπήρξε το προοίμιο του Εθνικού Διχασμού.

Ο Βενιζέλος επέστρεψε στην πρωθυπουργία την περίοδο 1917 - 1920 αλλά εγκατέλειψε την Ελλάδα μετά την ήττα του στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920. Επέστρεψε το 1924 για λίγους μήνες και το 1928 εξελέγη πάλι πρωθυπουργός. Τον Ιανουάριο του 1933 έγινε για τελευταία φορά πρωθυπουργός και τον Μάρτιο του 1935 μετά από απόπειρα πραξικοπήματος κατέφυγε στο Παρίσι, όπου και απεβίωσε.

Εκλογές, Σύνταγμα και τα Πρώτα Μέτρα της Κυβέρνησης Βενιζέλου

Μετά μία σύντομη περίοδο πολιτικής αστάθειας που δημιουργήθηκε μετά τις εκλογές του Αυγούστου του 1910, το κόμμα των Φιλελευθέρων, το οποίο ίδρυσε ο Βενιζέλος, επικράτησε στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1910, στις οποίες όμως δεν μετείχαν τα κόμματα της αντιπολίτευσης σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τη συνταγματικότητα της προκήρυξης των νέων εκλογών. Ο Βενιζέλος ανέλαβε πρωθυπουργός ενώ ψηφίσθηκε νέο σύνταγμα το οποίο τέθηκε σε ισχύ στα μέσα του 1911.

Το Σύνταγμα του 1911 περιελάμβανε σημαντικές μεταρρυθμίσεις όπως η ενίσχυση των ατομικών ελευθεριών και του κράτους δικαίου, και ο γενικότερος εκσυγχρονισμός των θεσμών με την ενίσχυση της ασφάλειας δικαίου και των συναλλαγών. Μαζί με το νέο σύνταγμα ψηφίστηκε και μία σειρά σημαντικών νόμων που καθιέρωσαν μέτρα προστασίας των εργαζομένων, όπως τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων και τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας στα εργοστάσια, τον αναδασμό της γης στη Θεσσαλία, καθώς και βελτιώσεις στην απονομή δικαιοσύνης και τη λειτουργία του φορολογικού συστήματος. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές σηματοδοτούν μια στροφή στην οικονομική φιλοσοφία των ελληνικών κυβερνήσεων, από τον φιλελευθερισμό του 19ου αιώνα σε μεγαλύτερο κρατικό παρεμβατισμό, και αντανakλούν και την νέα κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα που άρχισε να διαμορφώνεται τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκοσμίως μετά την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1890.

Επιπλέον, η κυβέρνηση Βενιζέλου ζήτησε τη συνδρομή της Γαλλίας και της Αγγλίας στην εκπαίδευση των αξιωματικών και των οπλιτών του ελληνικού στρατού, αύξησε περαιτέρω το μέγεθος του στρατού, έκανε σημαντικές επιπλέον παραγγελίες τουφεκιών και πολεμικού υλικού και συνέχισε τον εκσυγχρονισμό του Βασιλικού Ναυτικού. Οι προετοιμασίες αυτές, που σε μεγάλο βαθμό αποτελούσαν συνέχιση της πολιτικής των κυβερνήσεων Θεοτόκη στην περίοδο 1905-1909, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επιτυχή έκβαση των Βαλκανικών πολέμων της περιόδου 1912-13.

Ο Θρίαμβος των Βαλκανικών Πολέμων, 1912-1913

Η Ελλάδα, η Βουλγαρία, το Μαυροβούνιο και η Σερβία είχαν αποκτήσει την ανεξαρτησία τους από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά μεγάλα τμήματα των εθνικών τους πληθυσμών παρέμεναν υπό την Οθωμανική κυριαρχία. Το 1912 οι χώρες αυτές συνέπηξαν το Βαλκανικό Συνασπισμό εναντίον της παρακμάζουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος ξεκίνησε όταν τα κράτη-μέλη του Συνασπισμού επιτέθηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία στις 8 Οκτωβρίου 1912 και έληξε οκτώ μήνες αργότερα με την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου στις 30 Μαΐου 1913.

Στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο ο ελληνικός στρατός, με αρχιστράτηγο τον διάδοχο Κωνσταντίνο, κατάφερε να καταλάβει την Ήπειρο και μέρος της Μακεδονίας, συμπεριλαμβανομένης της Θεσσαλονίκης. Ο ελληνικός στόλος στο Αιγαίο καταναυμάχησε τον τούρκικο στις ναυμαχίες της Έλλης και της Λήμνου, και κατέλαβε τα περισσότερα νησιά, εμποδίζοντας επίσης τα τούρκικα στρατεύματα να περάσουν το Αιγαίο.

Στις 18 Μαρτίου του 1913 ο Γεώργιος δολοφονήθηκε στη Θεσσαλονίκη από τον Αλέξανδρο Σχινά και τον διαδέχθηκε ο ως τότε διάδοχος Κωνσταντίνος.

Ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος ξεκίνησε στις 16 Ιουνίου 1913. Τόσο η Σερβία όσο και η Ελλάδα, με το επιχείρημα ότι ο πόλεμος είχε παραταθεί, απέρριψαν σημαντικά στοιχεία της προπολεμικής συνθήκης και διατήρησαν υπό την κατοχή τους όλες τις περιοχές που είχαν καταλάβει και που έπρεπε να χωριστούν σύμφωνα με συγκεκριμένα προκαθορισμένα όρια. Βλέποντας τη συνθήκη να καταπατείται, η Βουλγαρία δυσαρεστηθηκε από τη διανομή των εδαφικών κερδών στη Μακεδονία (που έγινε μυστικά από τους πρώην συμμάχους της, τη Σερβία και την Ελλάδα) και ξεκίνησε στρατιωτική δράση εναντίον τους. Οι υπέρτεροι αριθμητικά ενωμένοι στρατοί Σερβίας και Ελλάδας απέκρουσαν τη βουλγαρική επίθεση και αντεπιτέθηκαν στη Βουλγαρία από τα δυτικά και τα νότια. Η Ρουμανία εισέβαλε στη Βουλγαρία από το βορρά, παραβιάζοντας μια ειρηνευτική συνθήκη μεταξύ των δύο κρατών. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία επίσης επιτέθηκε στη Βουλγαρία και προέλασε στη Θράκη ανακαταλαμβάνοντας την Αδριανούπολη.

Με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου που ακολούθησε η Βουλγαρία έχασε τα περισσότερα από τα εδάφη που είχε κερδίσει κατά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο, ενώ αναγκάστηκε ακόμη να παραχωρήσει στη Ρουμανία το πρώην οθωμανικό νότιο τρίτο της επαρχίας της Δοβρουτσάς. Με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου τα σύνορα της Ελλάδας έφτασαν μέχρι το Νέστο, ενώ ενσωματώθηκε και η Κρήτη.

Η Θριαμβευτική Είσοδος του Γεωργίου Α΄ στη Θεσσαλονίκη 15 Νοεμβρίου (29 Οκτωβρίου) 1912

Εδαφικές και Πληθυσμιακές Συνέπειες των Βαλκανικών Πολέμων

Με τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913 η Ελλάδα αύξησε τη γεωγραφική της επικράτεια και τον πληθυσμό της κατά 70%, ενσωματώνοντας τη Μακεδονία, την Ήπειρο (περιλαμβανομένης της Βορείου Ηπείρου), την Κρήτη και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, συμπεριλαμβανομένης της Χίου, της Μυτιλήνης και της Σάμου. Ο πληθυσμός αυξήθηκε από 2,8 σε 4,8 εκατομμύρια κατοίκους.

Οι συνέπειες των Βαλκανικών πολέμων ήταν καταλυτικές για την Ελλάδα. Το ελληνικό κράτος αυξήθηκε κατά 70% τόσο σε έκταση όσο και σε πληθυσμό, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν καλύτερες προϋποθέσεις για κοινωνική, πολιτική και οικονομική ανάπτυξη.

Ταυτόχρονα άλλαξε ριζικά και η δομή του πληθυσμού, τόσο για το νέο Ελληνικό κράτος όσο και για το κομμάτι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας που αποσπάστηκε από αυτήν. Στην θέση ενός ενιαίου οικονομικού χώρου ξαφνικά μπήκαν σύνορα, τα οποία επηρέασαν τόσο το εμπόριο όσο και τους νομάδες κτηνοτρόφους οι οποίοι ήταν συνηθισμένοι να μετακινούνται στον ενιαίο χώρο των Βαλκανίων. Οι Έλληνες έμποροι ήταν η αστική τάξη της εποχής. Μια λύση στο πρόβλημα που δημιουργήθηκε για αυτούς ήταν η στροφή τους προς τη δημόσια διοίκηση. Οι Έλληνες αστοί από έμποροι άρχισαν να μετατρέπονται σε δημοσίους υπαλλήλους και να τοποθετούνται στον διοικητικό μηχανισμό του νέου Ελληνικού κράτους στην θέση των αποχωρούντων Μουσουλμάνων.

Ταυτόχρονα μεγάλο μέρος του πληθυσμού μετακινήθηκε από όλες και προς όλες τις πλευρές. Υπολογίζονται σε περισσότεροι από 400.000 οι Τούρκοι που μετακινήθηκαν από τα εδάφη που προσαρτήθηκαν από τις Βαλκανικές χώρες προς την Τουρκία. Γενικά κυρίως μετά τον Β' Βαλκανικό πόλεμο οι κάτοικοι των εδαφών της τέως Ευρωπαϊκής Τουρκίας αισθάνονταν απειλούμενοι από τον αλυτρωτισμό των υπολοίπων εθνοτήτων και σε πολλές περιπτώσεις (κυρίως οι φτωχότεροι) ακολούθησαν τα τουρκικά στρατεύματα πίσω στην ασιατική Τουρκία.

Η Ελλάδα δέχθηκε και αυτή σημαντικά κύματα προσφύγων λόγω των διωγμών που υπέστησαν οι Έλληνες στη Ανατολική Θράκη και τη Μικρά Ασία. Το Οθωμανικό κράτος ψάχνοντας υπεύθυνους για την ήττα ξέσπασε σε διωγμούς εναντίον των Ελλήνων. Υπολογίζονται σε περισσότερους από 100.000 οι πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη και αντίστοιχος αριθμός από τη Μικρά Ασία μετά τις βιαιότητες που ξέσπασαν εναντίον των Ελλήνων.

Κοινωνικές Συνέπειες των Βαλκανικών Πολέμων

Από κοινωνική άποψη με την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης αλλά και της Μακεδονίας γενικότερα, το Ελληνικό κράτος, από μονοεθνικό γίνεται ξαφνικά πολυεθνικό. Επιπλέον, λόγω της ενσωμάτωσης των νέων εδαφών η κοινωνική δομή αλλάζει με αύξηση της αναλογίας αστών και εργατών σε σχέση με τους αγρότες.

Ενσωματώνονται (μέχρι την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923) μεγάλες μάζες μουσουλμάνων, Εβραίων και σε πολύ μικρότερο βαθμό Σλάβων.

Η Μακεδονία είχε υιοθετήσει τον δυτικο-ευρωπαϊκό τρόπο ζωής σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες περιοχές του Ελληνικού κράτους. Υπήρχαν αστικά κέντρα αμιγώς ελληνικά αλλά και βλάχικα, όπως η Κλεισούρα, όπου σε αντίθεση με την επαρχία του ως τότε Ελληνικού κράτους, ήταν εξοικειωμένα με τον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής. Αυτό για παράδειγμα αντανακλάται και στα ρούχα που φορούσαν. Στις αρχές του 20ου αιώνα οι νέες Ελληνίδες, ακόμη και στα χωριά της Μακεδονίας, δεν φορούν πλέον τα παραδοσιακά ρούχα, ενώ οι εύπορες αστές ντύνονται με την τελευταία λέξη της γαλλικής μόδας.

Το Ελληνικό κράτος αστικοποιείται και ταυτόχρονα “κληρονομεί” μεγάλες ομάδες εργατών λόγω των πόλεων της Μακεδονίας. Η Θεσσαλονίκη ήταν εκείνη την εποχή η πιο ευρωπαϊκή πόλη του Ελληνικού κράτους με μεγάλο εργατικό δυναμικό σημαντικό και αριθμητικά αλλά και από άποψη οργάνωσης. Η Ομοσπονδία (Federation), η οποία είχε σαν βάση της το εβραϊκό εργατικό στοιχείο, αλλά και ομοϊδεάτες Έλληνες, Τούρκους ή Σλάβους σε μικρότερα ποσοστά, είναι πλέον η πιο σημαντική εργατική οργάνωση που υπάρχει στο ελληνικό κράτος και θα δώσει τον μεγαλύτερο όγκο μελών στο σοσιαλιστικό εργατικό κόμμα που υπήρξε πρόδρομος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος (ΚΚΕ).

Κωνσταντίνος Α΄ και Ελευθέριος Βενιζέλος, 1913

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εθνικός Διχασμός

Ο 'Εθνικός Διχασμός' ξεκίνησε το 1915 από τις διαμάχες μεταξύ Στέμματος και πρωθυπουργού αναφορικά με τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918). Τελικά, οι διαμάχες αυτές διαίρεσαν πολιτικά τη χώρα σε δύο αντίπαλες παρατάξεις που αντικατόπτριζαν τους αντιμαχόμενους συνασπισμούς του Πολέμου. Τη διαίρεσαν επίσης γεωγραφικά, με τη δημιουργία τον Αύγουστο του 1916 κυβέρνησης κινηματιών από το βενιζελικό Κίνημα Εθνικής Αμύνης στη Θεσσαλονίκη, που περιλάμβανε τη βόρεια Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη. Η Ελλάδα τελικά υποχρεώθηκε να ταχθεί στο πλευρό της 'Συνεννόησης' (Entente) της Βρετανίας, Γαλλίας και άλλων χωρών το 1917, σε κατάσταση μειωμένης εθνικής κυριαρχίας (αρμοστεία), με την ενότητα του έθνους και, για πρώτη φορά, του στρατού διασπασμένη για τα επόμενα 20 χρόνια.

Η αρχική διαφωνία μεταξύ του Βασιλέως Κωνσταντίνου Α' και του πρωθυπουργού Βενιζέλου αφορούσε τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο. Υπέβοσκαν όμως και η αμοιβαία δυσπιστία καθώς και οι διαφορετικές ερμηνείες των συνταγματικών προνομίων του Βασιλέα.

Ο Βενιζέλος θέλησε να ενταχθεί η Ελλάδα στον πόλεμο άνευ όρων στο πλευρό των συμμάχων της 'Συνεννόησης'. Ο Κωνσταντίνος όμως ευνοούσε την ουδετερότητα της Ελλάδος, και αξίωνε την έξοδο της χώρας στον πόλεμο στο πλευρό της 'Συνεννόησης' με όρους και περαιτέρω εδαφικά ανταλλάγματα. Η στάση του αυτή ερμηνεύτηκε τόσο από τους βενιζελικούς όσο και από τους Αγγλογάλλους ως φιλογερμανική, λόγω και των οικογενειακών δεσμών του με τον Γερμανό Κάιζερ Γουλιέλμο Β', του οποίου την αδελφή είχε νυμφευθεί.

Τι ήταν η ‘Συνεννόηση’ (Entente)

‘Συνεννόηση’ ή ‘Εγκάρδια Συνεννόηση’ (Entente Cordiale) ονομάζεται η συμμαχία Γαλλίας και Μεγάλης Βρετανίας, η οποία έθεσε τέλος σε 8 αιώνες αγγλογαλλικού ανταγωνισμού και έθεσε τις βάσεις για την αγγλογαλλική συνεργασία κατά τον 20ό αιώνα. Ταυτόχρονα σήμανε και το τέλος της αγγλικής πολιτικής της ‘Λαμπρής Απομονώσεως’ και την απευθείας ανάμιξή της στα ευρωπαϊκά θέματα.

Η προσέγγιση Βρετανίας-Γαλλίας εμφανίστηκε ως αποτέλεσμα της σταδιακής σύγκλισης των συμφερόντων των δύο χωρών και της αμοιβαίας απειλής που ένιωθαν από την επεκτατική πολιτική της αυτοκρατορικής Γερμανίας κατά τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα. Η ιδέα προωθήθηκε έντονα από τη Βρετανία, και κατέληξε στην αμοιβαία συμφωνία της 8η Απριλίου 1904.

Μετά την έκρηξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου η συμμαχία μετατράπηκε στην ‘Τριπλή Συνεννόηση’, με την εισδοχή της Ρωσικής Αυτοκρατορίας (καθώς και της Σερβίας και του Βελγίου). Αργότερα συνασπίστηκαν μαζί τους η Ιαπωνία (1914), η Ιταλία (1915), η Ρουμανία (1916), οι Η.Π.Α. (1917), και η Ελλάδα (Ιούνιος 1917).

Υπό αυτή την έννοια ο όρος ‘Συνεννόηση’ χρησιμοποιείται για να δηλώσει το νικηφόρο συμμαχικό μπλοκ κατά τον πόλεμο αυτό.

Οι Συμμαχίες κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Η Απαρχή του Εθνικού Διχασμού

Το Φεβρουάριο του 1915, ο Βενιζέλος παραιτείται από την πρωθυπουργία, ύστερα από την άρνηση του Βασιλιά να αποσταλούν στρατεύματα στην συμμαχική εκστρατεία της Καλλίπολης, με αντάλλαγμα την παραχώρηση της περιοχής της Σμύρνης. Επανεκλέγεται πρωθυπουργός στις εκλογές του Μαΐου του 1915, στις οποίες έδωσε δημοψηφισματικό χαρακτήρα, με διακύβευμα τη συμπαράταξη της χώρας με την πλευρά της 'Συννεόησης'. Ακολουθεί νέα παραίτησή του το Σεπτέμβριο του 1915, μετά την άρνηση του Βασιλέα να υπογράψει την, ψηφισμένη από τη Βουλή, επιστράτευση προς βοήθεια της Σερβίας, στα πλαίσια της συμμαχίας μεταξύ των δύο χωρών.

Στις εκλογές του Δεκεμβρίου του 1915 ο Βενιζέλος απέχει, καταγγέλλοντας ως αντισυνταγματική την σε τόσο μικρό διάστημα, και για το ίδιο ζήτημα, διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη νέων εκλογών. Τις εκλογές κερδίζει το νεοπαγές 'Κόμμα Εθνικοφρόνων', αλλά ουσιαστικά η Βουλή πέφτει σε αδράνεια για τα επόμενα δύομιση χρόνια, μέχρι την τυπική λήξη του Διχασμού.

Τον Οκτώβριο του 1915 εκδηλώνεται στρατιωτική εισβολή της συμμαχικής Στρατιάς της Ανατολής στη Θεσσαλονίκη για τη δημιουργία του Μακεδονικού Μετώπου υπέρ των εγκλωβισμένων Σέρβων. Αυτό χρεώθηκε στον Βενιζέλο ως προδοσία από την κυβέρνηση. Το Ιούνιο του 1916 οι δυνάμεις της Συννεόησης απαιτούν το αφοπλισμό του Στρατού της Νότιας και Δυτικής Ελλάδας.

Μεταξύ Ιουνίου και Αυγούστου του 1916 οι Βούλγαροι, ως σύμμαχοι των Γερμανών, κατέλαβαν την περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και έτσι ξεκίνησε η Βουλγαρική κατοχή ελληνικών εδαφών (1916-1918).

Η Κορύφωση της Πρώτης Φάσης του Εθνικού Διχασμού

Τον Αύγουστο του 1916, βενιζελικοί αξιωματικοί προχώρησαν στο Κίνημα της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη και τη συγκρότηση επαναστατικής κυβέρνησης υπό τον Βενιζέλο, διχάζοντας έτσι και διοικητικά την Ελλάδα. Το Νοέμβριο του 1916 ξεκίνησαν τα 'Νοεμβριανά', με δεκάδες νεκρούς εκατέρωθεν από την επίθεση του ναυτικού της 'Συννενόησης' στην Αθήνα, του επακόλουθου κύματος τρομοκρατίας προς τους εναπομείναντες βενιζελικούς και το δημόσιο αφορισμό του Βενιζέλου.

Μετά από πολύμηνο και σκληρό ναυτικό αποκλεισμό της νότιας Ελλάδας από το Γαλλοβρετανικό ναυτικό, ο Εθνικός Διχασμός έληξε προσωρινά τον Ιούνιο του 1917. Οι Αγγλογάλλοι υποχρέωσαν τον Κωνσταντίνο σε εξορία και στο θρόνο ανέβηκε ο δευτερότοκος υιός του Κωνσταντίνου Αλέξανδρος. Με Βασιλικό Διάταγμα, ακυρώθηκαν τα αποτελέσματα των εκλογών του Δεκεμβρίου 1915, και η σύνθεση της Βουλής καθορίστηκε με βάση τα αποτελέσματα των εκλογών του Μαΐου του 1915 (Βουλή των 'Λαζάρων'). Πρωθυπουργός ανέλαβε και πάλι ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Η Βουλή αυτή παρέμεινε σε λειτουργία για τρία χρόνια, μέχρι το 1920, χωρίς να γίνουν εκλογές.

Η επίσημη συμμετοχή της Ελλάδας στον Πόλεμο από το 1917 συνέβαλε στην τελική νίκη της Συννενόησης και είχε ως αποτέλεσμα και τη συνθηκολόγηση της Βουλγαρίας το 1918.

Η Συνθήκη των Σεβρών, η Εκλογική Ήττα του Βενιζέλου και η Μικρασιατική Εκστρατεία

Με το τέλος του πολέμου η Ελλάδα ήταν για μία ακόμη φορά στο πλευρό των νικητών. Η Συνθήκη των Σεβρών (1920) παραχωρούσε στην Ελλάδα τη Δυτική και Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο και επικύρωνε την κυριαρχία της στα άλλα νησιά του Αιγαίου, πλην της Δωδεκανήσου, τα οποία ήδη κατείχε από το 1913. Ωστόσο, η Βόρειος Ήπειρος ενσωματώθηκε στην Αλβανία. Επιπλέον, η συνθήκη παραχωρούσε τη διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης στο Ελληνικό κράτος. Οι κάτοικοι της περιοχής θα ψήφιζαν μετά από πέντε έτη προκειμένου να δηλώσουν αν προτιμούν την Ένωση με την Ελλάδα ή την παραμονή τους στην Τουρκία.

Στην Ελλάδα ωστόσο, παρά τις εξελίξεις αυτές, οι οποίες μετέτρεπαν τη χώρα σε μία περιφερειακή βαλκανική δύναμη που εκτεινόταν γεωγραφικά σε δύο ηπείρους και πέντε θάλασσες, ο διχασμός αναβίωσε. Χαρακτηριστικά γεγονότα ήταν η δολοφονική απόπειρα κατά του πρωθυπουργού Βενιζέλου στο σιδηροδρομικό σταθμό της Λυών του Παρισιού από δύο απότακτους βασιλόφρονες αξιωματικούς και η δολοφονία του επιφανούς στελέχους της αντιβενιζελικής παράταξης αγωνιστή, λογίου και πολιτικού Ίωνα Δραγούμη.

Παράλληλα, η συνασπισμένη αντιπολίτευση δήλωνε ότι θα φρόντιζε να εξασφαλίσει την επιστροφή των ταλαιπωρημένων στρατιωτών που βρίσκονταν στα όπλα συνεχώς από το 1912. Επιπλέον, ο ξαφνικός θάνατος από δάγκωμα πιθήκου του νεαρού βασιλιά Αλεξάνδρου Α', ο οποίος είχε διαδεχθεί τον έκπτωτο πατέρα του Κωνσταντίνο Α' και είχε αρμονική συνεργασία με το Βενιζέλο, επέτεινε την πολιτική αστάθεια.

Τον Οκτώβριο του 1920, ο ελληνικός στρατός προχώρησε στην κεντρική Μικρά Ασία με την διστακτική στήριξη των Δυτικών οι οποίοι ήθελαν να επιβάλουν στην εθνικιστική Τούρκικη κυβέρνηση την Συνθήκη των Σεβρών. Ωστόσο, είχαν αρχίσει παράλληλα να προχωρούν σε κρυφές διαπραγματεύσεις με τους Νεότουρκους.

Ο Βενιζέλος ύστερα από συνεχή αιτήματα της αντιπολίτευσης αναγκάσθηκε να προσφύγει σε εκλογές, όπου, χάρις στο εκλογικό σύστημα που εφαρμόσθηκε, η 'Ηνωμένη Αντιπολίτευσις' θριάμβευσε με επικεφαλής τον Δημήτριο Γούναρη. Απογοητευμένος από την έκβαση των γεγονότων ο Βενιζέλος αυτοεξορίστηκε στο Παρίσι. Οι πολεμικές επιχειρήσεις που ξεκίνησαν από τον Ελευθέριο Βενιζέλο συνεχίστηκαν από τον νέο πρωθυπουργό.

Εδαφικές Επεκτάσεις της Ελλάδας, 1832-1947

Η Κλιμάκωση της Μικρασιατικής Εκστρατείας και η Στάση Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας

Η Γαλλία και η Ιταλία βρήκαν στις ελληνικές πολιτικές εξελίξεις το πρόσχημα που αναζητούσαν για να απαγκιστρωθούν από την Μικρά Ασία στην οποία κατείχαν μεν σημαντικά εδάφη αλλά ήδη είχαν έλθει σε μυστικές συνεννοήσεις για την αποχώρησή τους με ανταλλάγματα. Απειλήσαν την Ελλάδα ότι ενδεχόμενη παλινόρθωση του Κωνσταντίνου θα οδηγούσε σε ρήξη των σχέσεων, κάτι που όμως αγνόησε η νέα ελληνική κυβέρνηση. Το Νοέμβριο του 1920 ο Κωνσταντίνος επέστρεψε στο θρόνο ύστερα από δημοψήφισμα. Αγγλία και Γαλλία παρέδωσαν διακοινώσεις στη νέα κυβέρνηση με τις οποίες δεν αναγνώριζαν τον Κωνσταντίνο ως αρχηγό του κράτους και πάγωσαν όλα τα δάνεια που είχαν δρομολογηθεί προς την Ελλάδα. Η επιστροφή του Κωνσταντίνου έδωσε την αφορμή που επιζητούσαν για την απόσυρση της στήριξης προς την Ελλάδα. Μόνο η Αγγλία συνέχισε πλέον, αν και μόνο σε διπλωματικό επίπεδο, να υποστηρίζει την Ελλάδα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο.

Στην Τουρκία, ο Κεμάλ συνέχιζε τον αγώνα του κατά του Σουλτάνου, ο οποίος ήταν πρόθυμος να δεχθεί τη Συνθήκη των Σεβρών, διατηρώντας τα προνόμιά του, αλλά και την ξενική τριπλή κατοχή.

Η κυβέρνηση Γούναρη κρίνοντας πως η προεκλογική της υπόσχεση να αποσύρει τα στρατεύματα εν μέσω ολοκληρωτικού πολέμου θα ήταν εκ των πραγμάτων αυτοκτονική, αποφάσισε με την παρότρυνση των Άγγλων, οι οποίοι εξυπηρετούσαν βεβαίως τα δικά τους συμφέροντα, να συνεχίσει την πολιτική του Βενιζέλου και να κλιμακώσει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις ώστε να βάλει γρήγορα τέλος στη τουρκική αντίσταση, η οποία μέρα με τη μέρα ενισχυόταν. Σύμφωνα και με δηλώσεις του ίδιου του Γούναρη, την ελληνική ηγεσία απασχολούσε έντονα η τύχη των ελληνικής καταγωγής πληθυσμών, σε περίπτωση που αποφαιζόταν η διακοπή της εκστρατείας, λόγω του μεγάλου φανατισμού των Κεμαλικών, οι οποίοι όπως είχαν δείξει σε πολλές περιπτώσεις δεν χαρίζονταν στους αμάχους.

Ο Γούναρης έκανε στρατηγούς του ελληνικού στρατού μοναρχιστές, με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο να έχει τον πλήρη έλεγχο των στρατευμάτων στη Σμύρνη. Οι ελληνικές δυνάμεις είχαν μία αποστολή. Να νικήσουν τον στρατό του Ατατούρκ και να τον αναγκάσουν σε διαπραγματεύσεις.

Η εκστρατεία κλιμακώθηκε κατά το 1921 αλλά μετά την αποτυχία στην κατάληψη της Άγκυρας, ο στρατός καθελώθηκε στις όχθες του Σαγγάριου ποταμού και ένα χρόνο αργότερα (Αύγουστος 1922) εκδηλώθηκε μεγάλη τουρκική αντεπίθεση.

Η Μικρασιατική Καταστροφή

Η μεγάλη ανάπτυξη των Ελληνικών γραμμών που εκτείνονταν σε μία τεράστια απόσταση χωρίς να υπάρχει η απαραίτητη αλληλοκάλυψη των τμημάτων, η εξάντληση των στρατιωτών από την πολύμηνη παραμονή τους σε κατάσταση εκστρατείας μέσα σε ένα απόλυτα εχθρικό περιβάλλον πολύ μακριά από τα φιλικά παράλια, η ενδυνάμωση του αντιπάλου καθώς και οι αλλαγές στην ηγεσία της εκστρατείας οδήγησαν τελικά στη διάρρηξη του μετώπου και τη οπισθοχώρηση. Μέσα σε λίγες μόνο εβδομάδες, ο Ελληνικός στρατός είχε μόνο την Σμύρνη υπό τον έλεγχό του.

Στις 8 Σεπτεμβρίου οι πρώτοι Τούρκοι στρατιώτες μπήκαν στη Σμύρνη ως απελευθερωτές και στις 13 ξεκίνησε η καταστροφή.

Οι νικητές προέβησαν σε εκτεταμένες βιαιοπραγίες και ωμότητες εις βάρος του χριστιανικού πληθυσμού όλης της Μικράς Ασίας. Οι ελληνικές και αρμενικές συνοικίες της Σμύρνης παραδόθηκαν στις φλόγες, ενώ οι κάτοικοί τους αναζητούσαν απεγνωσμένα τρόπο διαφυγής προς το Αιγαίο, κάτω από τα αδιάφορα, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, βλέμματα των πληρωμάτων των συμμαχικών πλοίων τα οποία τηρούσαν στάση αυστηρής ουδετερότητας (όπως είχαν διαταχθεί) μπροστά στη σφαγή.

Είναι χαρακτηριστικό ότι καταγράφηκαν και περιπτώσεις όπου οι άνδρες των πληρωμάτων ράβδιζαν τα χέρια των ικετευόντων χριστιανών που προσπαθούσαν να ανεβούν στα καταστρώματα για να σωθούν.

Οικονομικές και Νομισματικές Εξελίξεις κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους

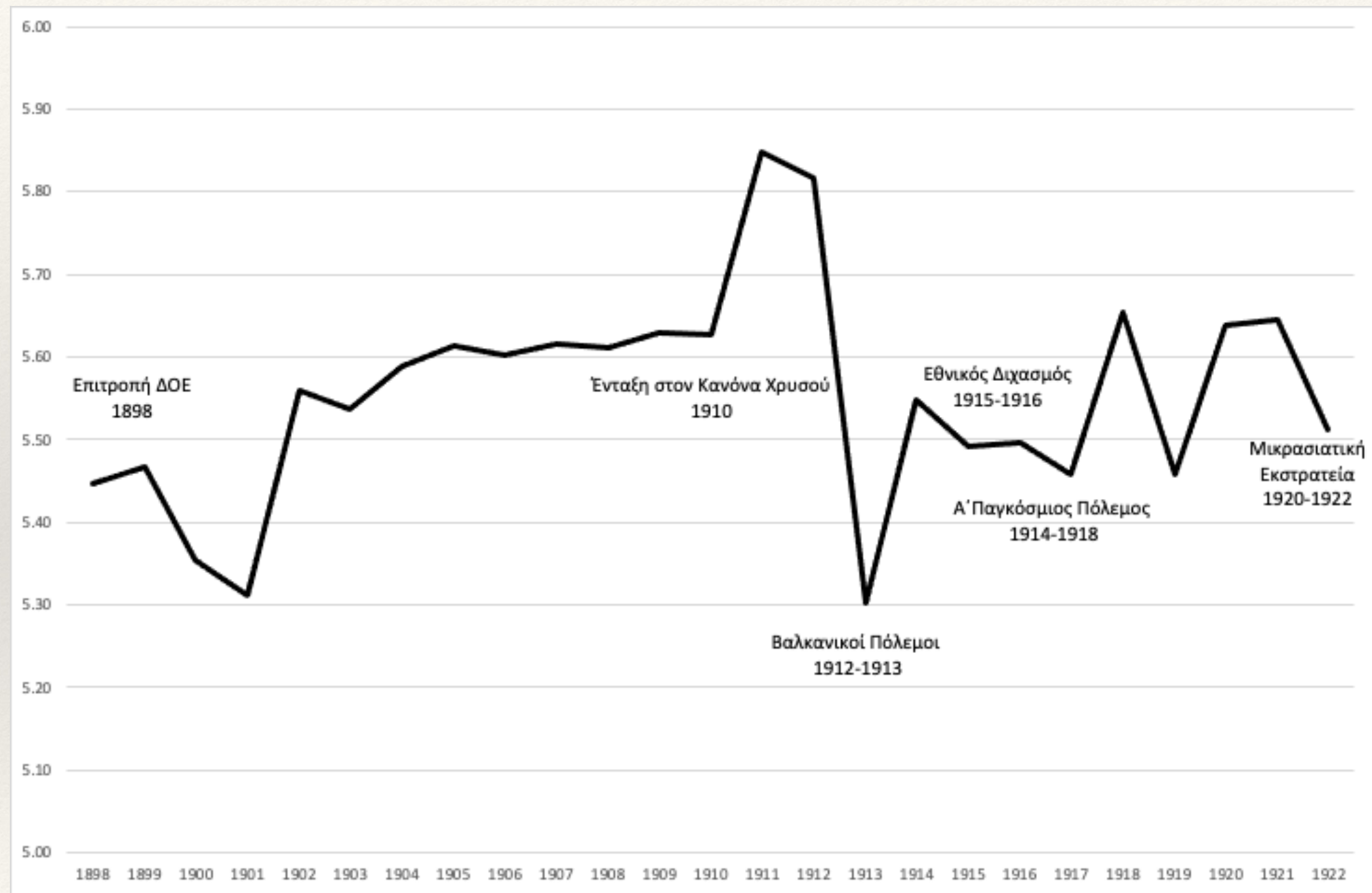
Το πραγματικό κατά κεφαλήν εισόδημα έπεσε σημαντικά την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων, κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και την περίοδο του διχασμού. Το 1917 είχε πέσει στα \$1362 (σε τιμές του 2011), ακόμη χαμηλότερα και από το 1833. Έκτοτε όμως ακολούθησε μία περίοδος σταθεροποίησης και σχετικής ανάκαμψης.

Όπως ήδη αναφέραμε η δραχμή εντάχθηκε στον διεθνή κανόνα χρυσού το 1910. Τέσσερα χρόνια μετά την ένταξή της, το σύστημα κατέρρευσε λόγω της κήρυξης του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ωστόσο, οι ελληνικές νομισματικές αρχές διατήρησαν την επίφαση της συμμετοχής της δραχμής στο σύστημα, μέσω της προσπάθειας σύνδεσής της με ισχυρά νομίσματα τα οποία παρέμεναν στον κανόνα χρυσού, όπως το δολάριο των ΗΠΑ. Η προσπάθεια αυτή φάνηκε να επιτυγχάνει για ένα μεγάλο διάστημα λόγω των *de facto* περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων και των υψηλών συναλλαγματικών εισροών.

Η νομισματική κυκλοφορία, όμως, έστω και με την 'κάλυψη' των συναλλαγματικών εισροών, παρουσίασε υπερβολική αύξηση μετά το ξέσπασμα των Βαλκανικών πολέμων. Η δημοσιονομική επέκταση που προκάλεσαν οι πολεμικές κινητοποιήσεις είχε και πάλι αρχίσει να αποσταθεροποιεί το νομισματικό σύστημα. Ωστόσο η προϊούσα νομισματική αποσταθεροποίηση δεν είχε άμεση αντανάκλαση στον πληθωρισμό, λόγω της συμμετοχής της δραχμής στον κανόνα χρυσού, σε σταθερή ισοτιμία απέναντι στο γαλλικό φράγκο και τα άλλα ισχυρά νομίσματα.

Πραγματικό Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ, 1898-1922

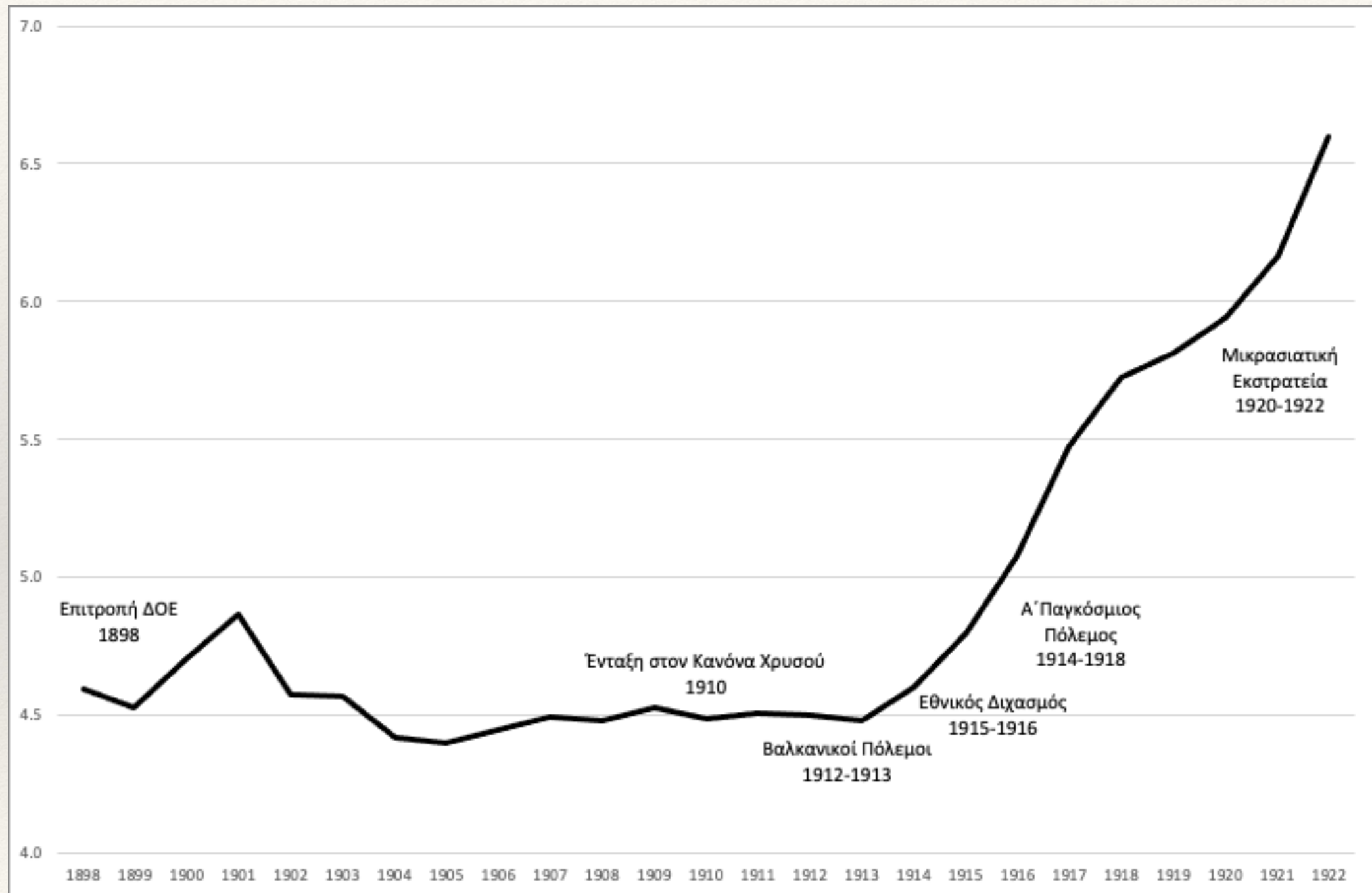
(Δραχμές ΛΝΕ σε σταθερές τιμές του 1914, λογαριθμική κλίμακα)

Πηγή: Κωστελένος και συνεργάτες (2007)

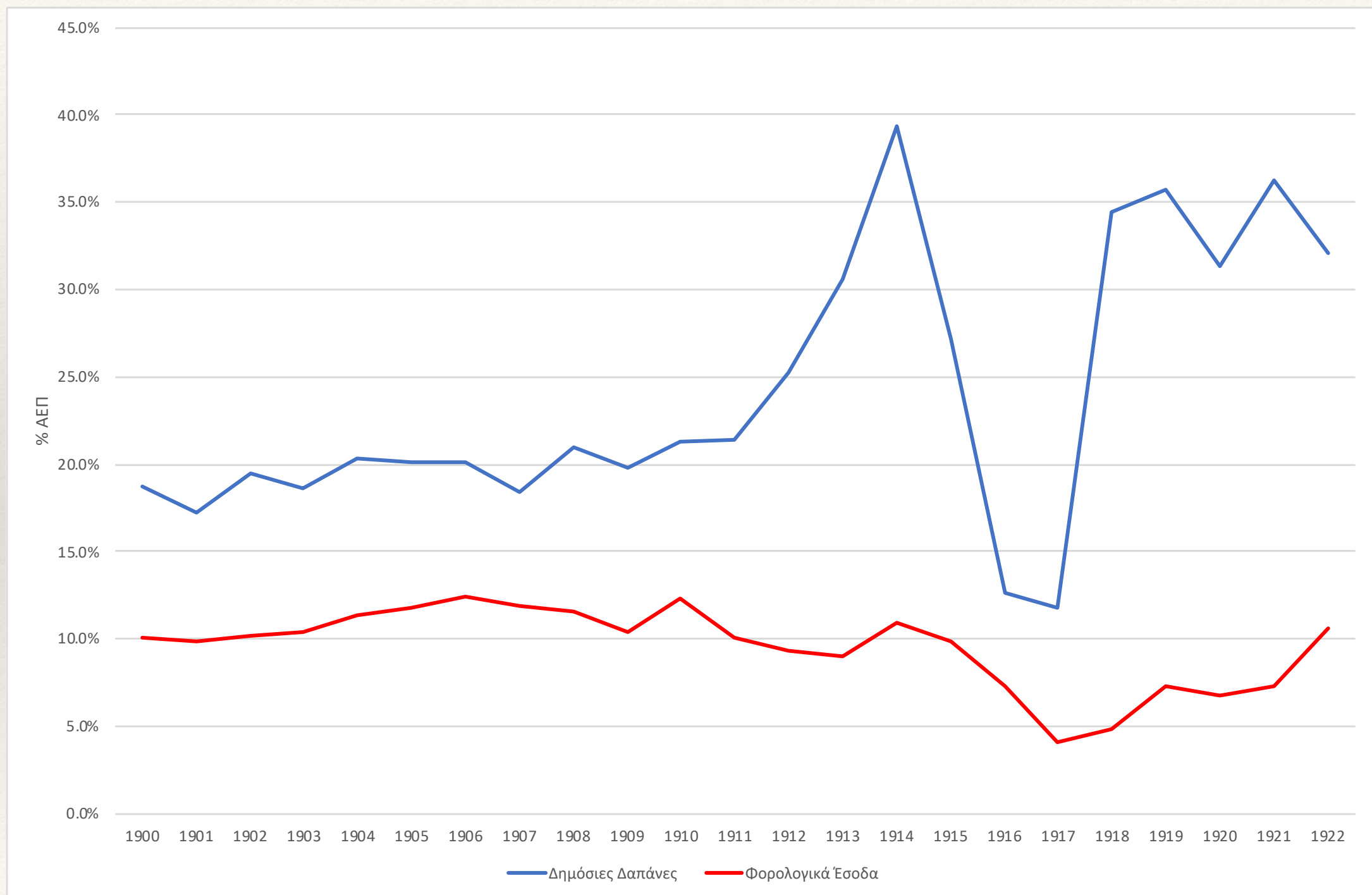
Εξέλιξη του Επιπέδου Τιμών, 1898-1922

(αποπληθωριστής ΑΕΠ σε τιμές 1914, λογαριθμική κλίμακα)

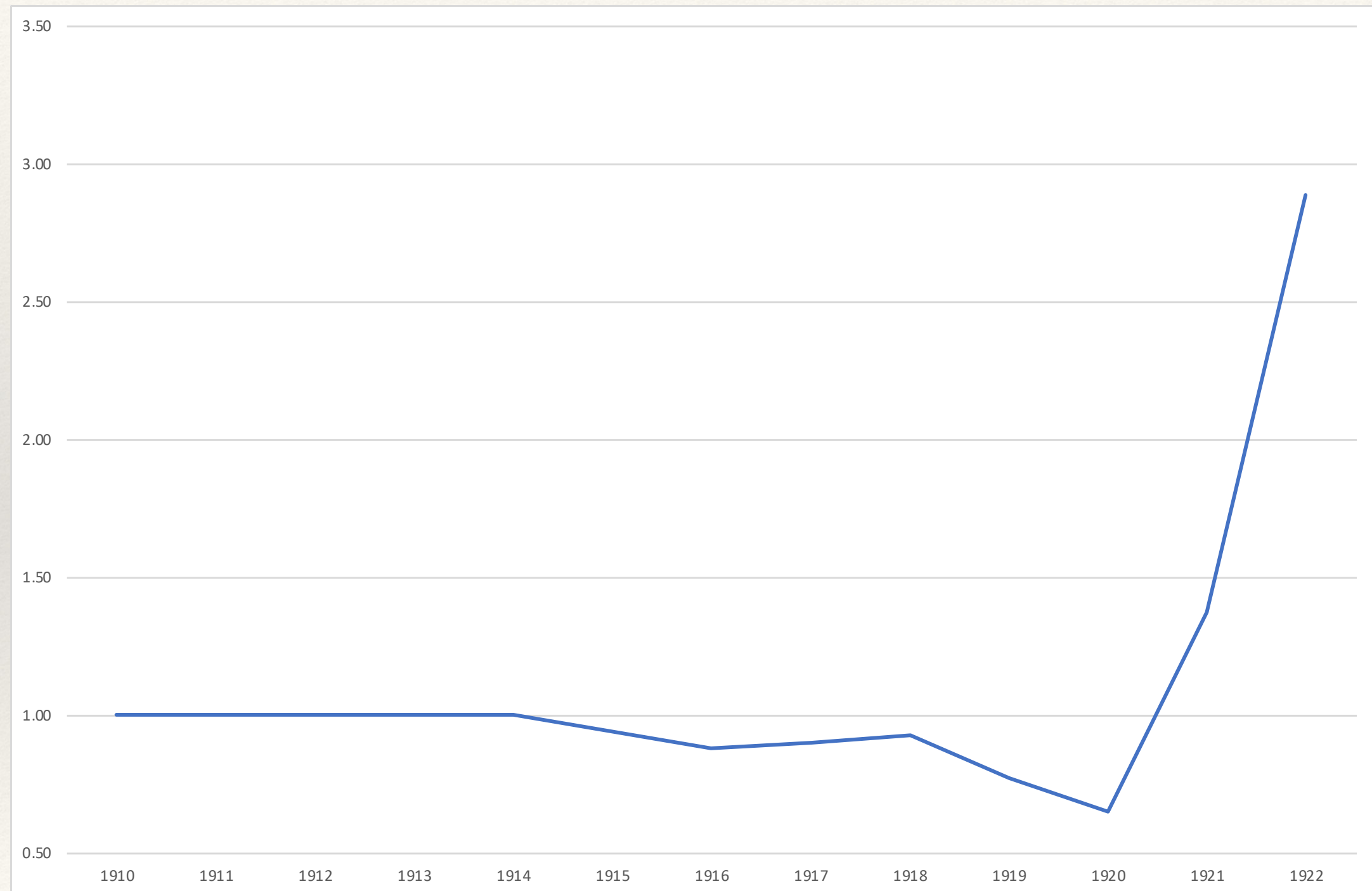

Πηγή: Κωστελένος και συνεργάτες (2007)

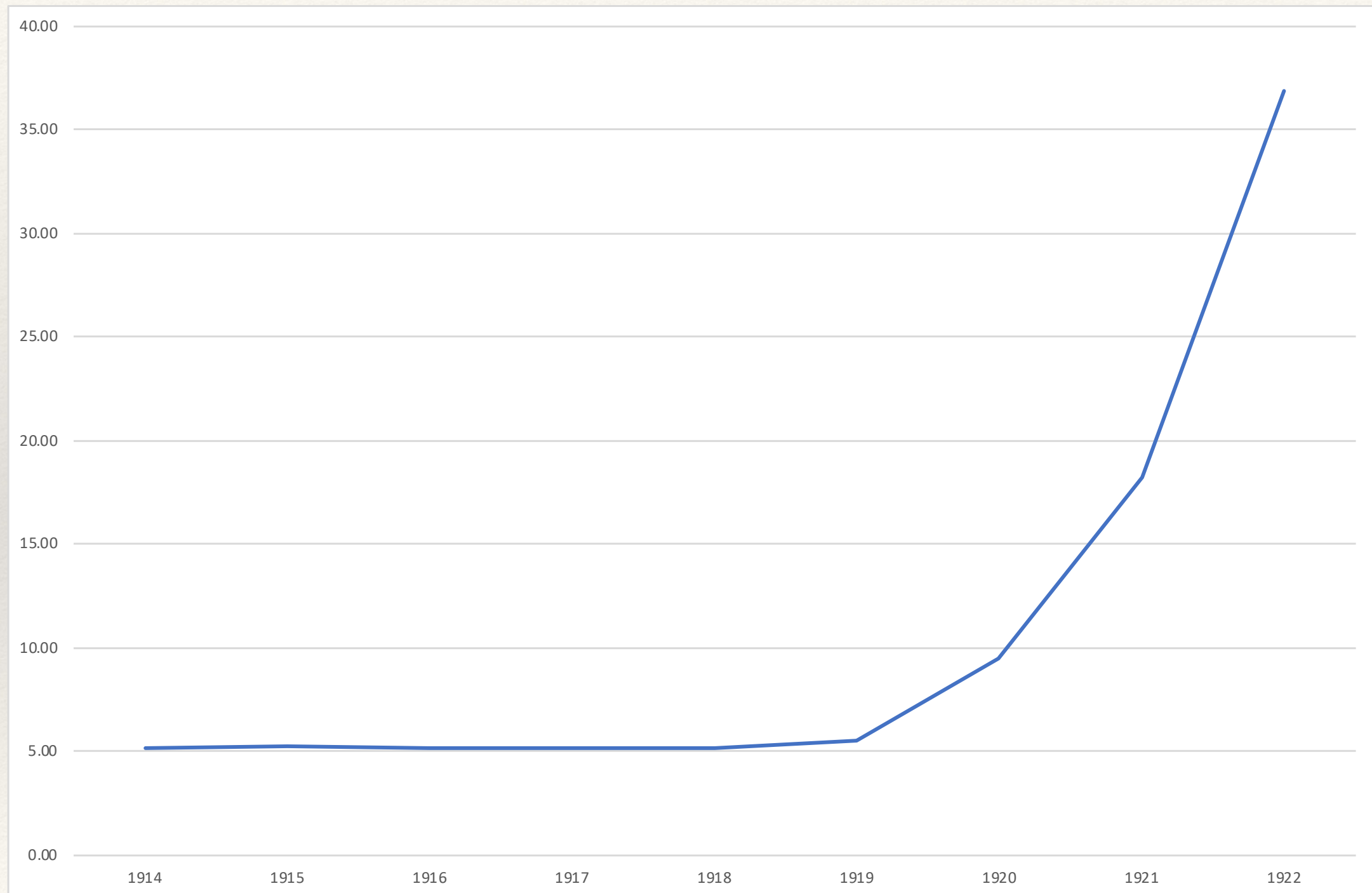
Δημόσιες Δαπάνες και Φορολογικά Έσοδα, 1900-1922 (% του ΑΕΠ)

Η Ισοτιμία Δραχμής Γαλλικού Φράγκου, 1910-1922

Η Ισοτιμία Δραχμής Δολαρίου ΗΠΑ, 1914-1922

Η Χρηματοδότηση της Συμμετοχής της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

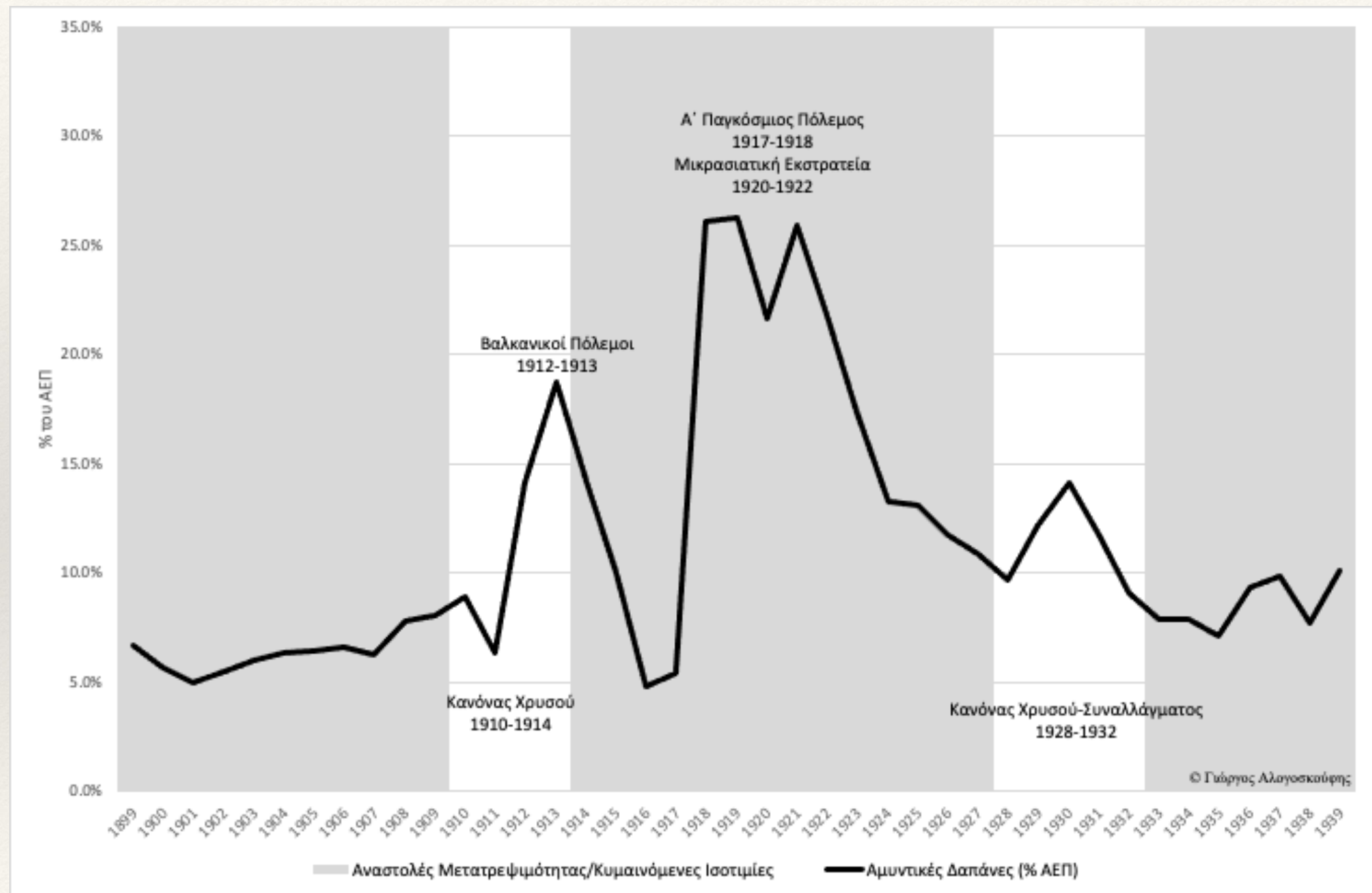
Τον Ιούνιο του 1917, η Ελλάδα εισήλθε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η παρατεταμένη επιστράτευση και το υψηλό κόστος των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο Μακεδονικό μέτωπο επέφεραν νέα μεγάλα βάρη στο δημόσιο προϋπολογισμό.

Οι αμυντικές δαπάνες αυξήθηκαν απότομα από 23% των συνολικών δημοσίων δαπανών το 1916, σε 54% το 1918. Η κυβέρνηση Βενιζέλου χρηματοδότησε τις υψηλές στρατιωτικές δαπάνες με προσφυγή σε εσωτερικό και εξωτερικό δανεισμό. Με το νόμο της 5ης Απριλίου 1918, δόθηκε το δικαίωμα της έκδοσης βραχυπρόθεσμων εντόκων γραμματίων ποσού 200 εκ. δραχμών (Γραμμάτια Εθνικής Αμύνης). Η Εθνική Τράπεζα ήταν υποχρεωμένη να ανταλλάσσει τα έντοκα γραμμάτια με τραπεζογραμμάτια. Η κυβέρνηση συνήψε, επίσης, μακροπρόθεσμα εσωτερικά δάνεια. Τα δάνεια, όμως, δεν απέδωσαν έσοδα ικανά για την αντιμετώπιση των ολοένα αυξανόμενων πολεμικών αναγκών.

Επιπλέον, η περαιτέρω άντληση εσόδων μέσω της συμβατικής φορολογίας δεν ήταν δυνατή. Η έμμεση φορολογία βρισκόταν ήδη σε πολύ υψηλά επίπεδα και η άμεση φορολογία ήταν αναποτελεσματική. Για την περίοδο 1915-1919, μόλις το 21% των συνολικών εσόδων προερχόταν από την άμεση φορολογία, ενώ οι έμμεσοι φόροι κατανάλωσης απέφεραν σχεδόν το διπλάσιο (38% των εσόδων).

Η προσφυγή, επομένως, σε εξωτερικό δανεισμό ήταν αναπόφευκτη. Τα εξωτερικά δάνεια πήραν τη μορφή των χρηματικών πιστώσεων με την εγγύηση των συμμαχικών χωρών (ΗΠΑ, Αγγλία και Γαλλία). Στις 28 Φεβρουαρίου 1918, οι χώρες της Entente συμφώνησαν να προσφέρουν στην Ελλάδα δάνεια συνολικού ποσού 750 εκ. γαλλικών φράγκων. Στις 6 Μαΐου 1919, η Γαλλία και η Βρετανία υποσχέθηκαν να προσφέρουν άλλα 100 εκ. γαλλικά φράγκα. Επιπλέον, η Εθνική Τράπεζα υποχρεώθηκε να εκδώσει τραπεζογραμμάτια ποσού 250 εκ. δραχμών για την οικονομική υποστήριξη των συμμαχικών στρατευμάτων στη Μακεδονία, ενώ η Γαλλία και η Βρετανία συμφώνησαν να προσφέρουν στην Ελλάδα δάνειο 250 εκ. δραχμών, δύο έτη όμως μετά τη λήξη του πολέμου. Συμφωνήθηκε, επίσης, ότι τα δάνεια συνολικού ποσού 850 εκ. φράγκων δεν θα δίδονταν αμέσως, αλλά μόνο μετά την πάροδο έξι μηνών από τη λήξη του πολέμου, ή όταν τα συναλλαγματικά διαθέσιμα της Εθνικής Τράπεζας έπεφταν κάτω από το επιτρεπόμενο κατώτατο όριο των 100 εκ. γαλλικών φράγκων. Δόθηκε, όμως, το δικαίωμα στην Ελληνική κυβέρνηση της άμεσης μετατροπής των πιστώσεων σε εγχώρια νομισματική κυκλοφορία.

Η Εξέλιξη των Στρατιωτικών Δαπανών, 1899-1939

Γιώργος Αλογοσκούφης, *Ιστορικοί Κύκλοι της Ελληνικής Οικονομίας*, Εκδόσεις Gutenberg, 2021

Συναλλαγματικοί Έλεγχοι, Αναστολή Μετατρεψιμότητας και Πληθωρισμός

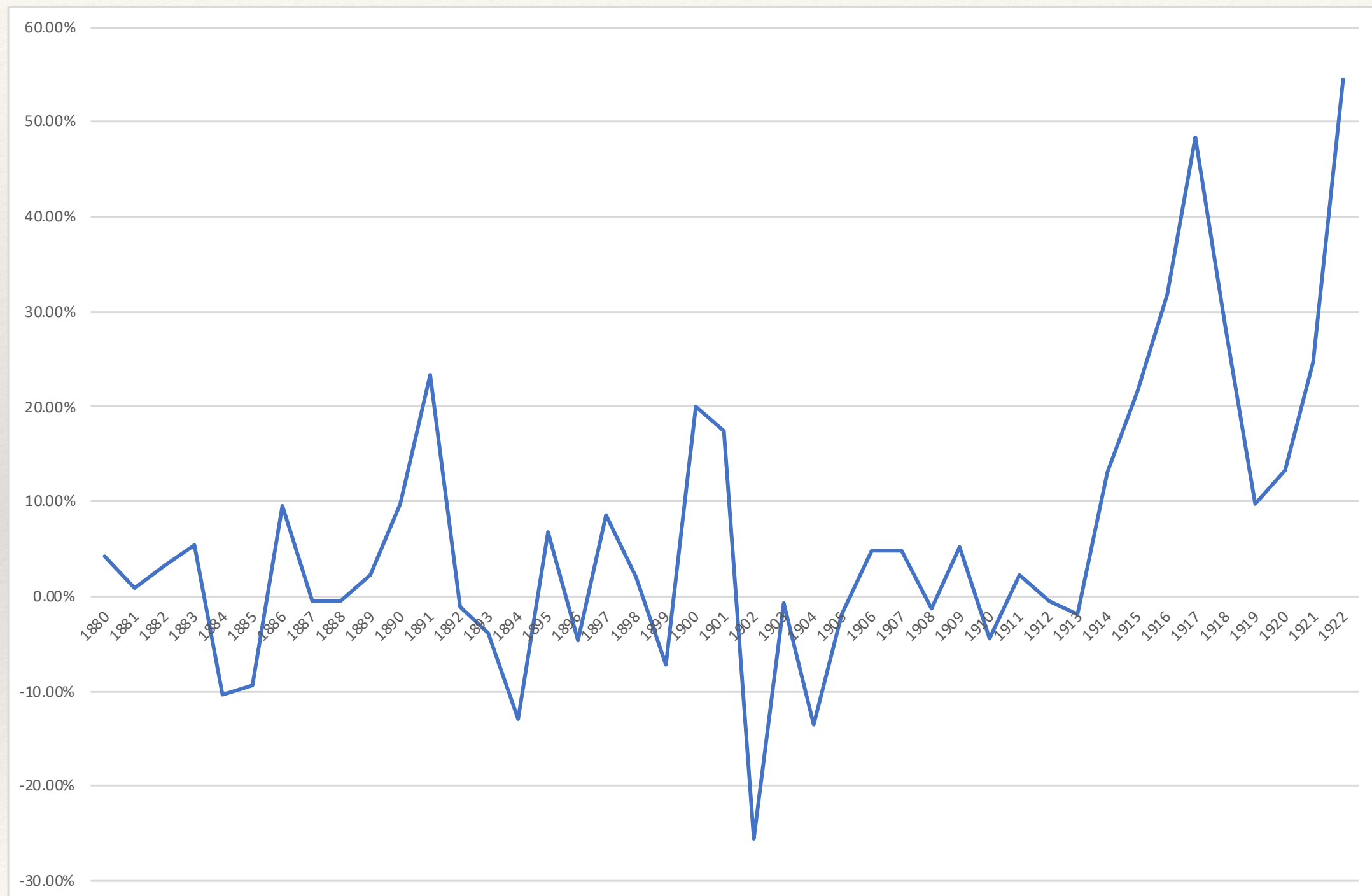
Μέρος της συμφωνίας ήταν η υποχρέωση της Ελλάδας να επιβάλει συναλλαγματικούς ελέγχους (νόμος της 20ης Νοεμβρίου 1917). Οι έλεγχοι, όμως, δεν επιβλήθηκαν στις εισαγωγές εμπορευμάτων. Έτσι, σε συνδυασμό με την ανατίμηση της δραχμής έναντι της στεργλίνας και των άλλων νομισμάτων, προκλήθηκαν μεγάλες απώλειες συναλλάγματος. Πρέπει να σημειωθεί ότι, ενώ οι έλεγχοι της εκροής χρυσού, που επιβλήθηκαν το 1914, ανέστειλαν τη μετατρεψιμότητα της εγχώριας νομισματικής κυκλοφορίας σε χρυσό, και έτσι εισήγαν τη μετατρεψιμότητα μόνο σε συνάλλαγμα, οι συναλλαγματικοί έλεγχοι, που επιβλήθηκαν το 1917, περιόρισαν και τη δυνατότητα της μετατρεψιμότητας της δραχμής σε συνάλλαγμα. Με άλλα λόγια, από το 1917 η χώρα επανήλθε ουσιαστικά σε κανόνα χαρτονομίσματος, αναστέλλοντας τη μετατρεψιμότητα της δραχμής.

Κατά τη διάρκεια της πολεμικής περιόδου 1917-1919, η κυβέρνηση άντλησε έσοδα αποκλειστικά δανειζόμενη από την Εθνική Τράπεζα. Η τελευταία απλώς έθετε σε λειτουργία τη μηχανή έκδοσης χαρτονομίσματος. Όμως, η αυξημένη νομισματική κυκλοφορία δεν είχε αντίκρουσμα σε συνάλλαγμα ή χρυσό. Η μετατρεψιμότητα του νομίσματος εξασφαλιζόταν μόνο από τη χρηματική υποστήριξη που θα ελάμβανε η χώρα από τους Συμμάχους, μετά το τέλος όμως του πολέμου. Κατά συνέπεια, οι μαζικές εκδόσεις χαρτονομίσματος προκάλεσαν μεγάλη συναλλαγματική κρίση, όταν άρχισε να διαφαίνεται ότι οι πιστώσεις αυτές δεν επρόκειτο τελικά να δοθούν.

Το καλοκαίρι του 1919 η ισοτιμία της δραχμής βρισκόταν υπό πίεση, καθώς οι προσδοκώμενες συμμαχικές πιστώσεις, στις οποίες είχε βασισθεί η νομισματική επέκταση στην περίοδο του πολέμου, δεν είχαν υλοποιηθεί. Τον Αύγουστο του 1919, οι νομισματικές αρχές δεν είχαν άλλη επιλογή από το να αφήσουν τη δραχμή να κυμαίνεται ελεύθερα. Στην προσπάθεια στήριξης της ισοτιμίας που είχε προηγηθεί, τα συναλλαγματικά διαθέσιμα είχαν εξαντληθεί. Από την εγκατάλειψη των σταθερών ισοτιμιών έως τα τέλη του 1919, η δραχμή είχε υποτιμηθεί έναντι του δολαρίου κατά περίπου 24%. Μετά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του 1920 και την επάνοδο του Κωνσταντίνου, οι σύμμαχοι είχαν ακόμη μία αφορμή για να αθετήσουν την υπόσχεση για παροχή δανείων.

Εξέλιξη του Πληθωρισμού, 1880-1922

(% μεταβολή αποπληθωριστή ΑΕΠ σε τιμές 1914)

Δημοσιονομικές και Νομισματικές Συνέπειες της Μικρασιατικής Εκστρατείας

Η Ελλάδα ήταν σε κατάσταση πολέμου με την Τουρκία στη Μικρά Ασία, μέχρι τη μεγάλη ήττα και καταστροφή της Σμύρνης το Σεπτέμβριο του 1922. Η χρηματοδότηση των υψηλών πολεμικών δαπανών είτε μέσω εσόδων αντλούμενων από τη συμβατική φορολογία, είτε μέσω εξωτερικού δανεισμού, στάθηκε αδύνατη. Στα τέσσερα χρόνια του πολέμου (1920-23), οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό των συνολικών δημοσίων δαπανών αυξήθηκαν από 21,8% το 1917 σε 53,3% το 1920 και 57,2% το 1922. Το 1923, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή μειώθηκαν στο 41,1%. Η κυβέρνηση Βενιζέλου εισήγαγε ποικίλες φορολογικές μεταρρυθμίσεις, όπως η αντικατάσταση του συστήματος της αντικειμενικής φορολογίας με το σύστημα της φορολογίας του προσωπικού εισοδήματος, και η επιβολή του φόρου αυτόματης υπερτίμησης της ακίνητης περιουσίας και εκτάκτων κερδών. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αποσκοπούσαν στην επιβολή φορολογίας στα υψηλά κέρδη που σημείωσαν κυρίως η ναυτιλία και η βιομηχανία κατά τη διάρκεια του πολέμου. Ωστόσο, ελάχιστα έσοδα προσπόρισαν.

Η αναποτελεσματικότητα του συστήματος της άμεσης φορολογίας ώθησε τις κυβερνήσεις της περιόδου να στραφούν για άλλη μία φορά στην έμμεση φορολογία ως πηγή άντλησης εσόδων (Ανδρεάδης 1927). Υπό την πίεση της ανεύρεσης πόρων για τη χρηματοδότηση των επείγουσών πολεμικών αναγκών, κατέφυγαν εν τέλει στη μαζική έκδοση χαρτονομίσματος. Η νομισματική κυκλοφορία αυξήθηκε σε 1.375 εκ. δραχμές το 1919, 1.508 εκ. το 1920, 2.163 εκ. το 1921, 3.150 εκ. το 1922 και 4.681 εκ. το 1923, συγκρινόμενη με μόνο 379 εκ. δραχμές το 1915. Η δραματική αύξηση της προσφοράς χρήματος μεταξύ των ετών 1920 και 1923 οφειλόταν αποκλειστικά και μόνο στο γεγονός ότι η έκδοση χαρτονομίσματος ήταν η μόνη δυνατότητα που είχε η κυβέρνηση για τη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων των πολεμικών προϋπολογισμών.

Οι ισχυρές πληθωριστικές πιέσεις, η έντονη υποτίμηση της δραχμής καθώς και η επιτακτική ανάγκη κάλυψης των μεγάλων δημοσιονομικών ελλειμμάτων, οδήγησαν την κυβέρνηση Γούναρη στη λήψη μέτρων απελπισίας. Την άνοιξη του 1922, σε μία απεγνωσμένη προσπάθεια εύρεσης πόρων με αποφυγή της χρήσης της εκδοτικής μηχανής, εξαιτίας του κινδύνου της περαιτέρω ενίσχυσης των πληθωριστικών πιέσεων, η κυβέρνηση ανακοίνωσε την έκδοση του πρώτου “αναγκαστικού δανείου”. Το κοινό υποχρεώθηκε να κόψει τα χαρτονομίσματα που κατείχε σε δύο ίσα τμήματα. Το ένα τμήμα ανταλλάχθηκε με νέα χαρτονομίσματα με τη μισή ονομαστική αξία των αρχικών, ενώ το δεύτερο τμήμα ανταλλάχθηκε με έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου εικοσαετούς διάρκειας με επιτόκιο 6,5% (Ζολώτας 1928, Τσαλίκης 1929). Το “αναγκαστικό δάνειο” θεωρήθηκε ως ο μόνος τρόπος κάλυψης των δαπανών (απέφερε έσοδα 1.300 εκ. δραχμές), που δεν συνεπαγόταν περαιτέρω επέκταση της νομισματικής κυκλοφορίας.

Το Αναγκαστικό Δάνειο και οι Συναλλαγματικοί Έλεγχοι

Την άνοιξη του 1922, σε μία απεγνωσμένη προσπάθεια εύρεσης πόρων με αποφυγή της χρήσης της εκδοτικής μηχανής, εξαιτίας του κινδύνου της περαιτέρω ενίσχυσης των πληθωριστικών πιέσεων, η κυβέρνηση ανακοίνωσε την έκδοση του πρώτου 'αναγκαστικού δανείου'.

Το κοινό υποχρεώθηκε να κόψει τα χαρτονομίσματα που κατείχε σε δύο ίσα τμήματα. Το ένα τμήμα ανταλλάχθηκε με νέα χαρτονομίσματα με τη μισή ονομαστική αξία των αρχικών, ενώ το δεύτερο τμήμα ανταλλάχθηκε με έντοκα γραμμάτια του Δημοσίου εικοσαετούς διάρκειας με επιτόκιο 6,5% (Ζολώτας 1928, Τσαλίκης 1929). Το 'αναγκαστικό δάνειο' θεωρήθηκε ως ο μόνος τρόπος κάλυψης των δαπανών (απέφερε έσοδα 1.300 εκ. δραχμές), που δεν συνεπαγόταν περαιτέρω επέκταση της νομισματικής κυκλοφορίας. Πράγματι, το 1922 ο ρυθμός αύξησης της προσφοράς χρήματος μειώθηκε στο 13%, από 25% το 1921. Η μείωση, όμως, στο μισό του ρυθμού αύξησης της προσφοράς χρήματος προκάλεσε γρήγορα υπερβάλλουσα ζήτηση χρήματος, που ικανοποιήθηκε από τη δανειοδοτική δραστηριότητα των εμπορικών τραπεζών. Τον επόμενο δε χρόνο, υπήρξε σημαντική επιτάχυνση της νομισματικής κυκλοφορίας, που έφθασε το 68%.

Επιπροσθέτως, για τη συγκράτηση των υποτιμητικών πιέσεων της δραχμής, η κυβέρνηση εγκαθίδρυσε το Μάιο του 1921 ένα συνδικάτο από 25 τράπεζες για την άσκηση μονοπωλιακού ελέγχου στις πράξεις συναλλάγματος. Το Συνδικάτο όρισε τη συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής με τη στερλίνα σε τιμή πολύ μικρότερη από την τιμή της ελεύθερης αγοράς. Ενώ στην ελεύθερη ('μαύρη') αγορά η στερλίνα αντηλλάσσετο μέχρι 100 δραχμές (μέση ετήσια τιμή 70,9), το Συνδικάτο την αντήλλασε μόνον με 61-62 δραχμές μέχρι τον Απρίλιο του 1922 και έπειτα με 104-105 δραχμές. Τον Ιούνιο, η επίσημη ισοτιμία υψώθηκε σε 138-140 δραχμές (Σπουργίτης 1928). Στην ελεύθερη αγορά, όμως, η μέση ετήσια τιμή ήταν 166 δραχμές ανά στερλίνα. Η διαφορά στην τιμή συναλλάγματος προκάλεσε έντονη κερδοσκοπική πίεση εναντίον της δραχμής. Κανένας δεν είχε το κίνητρο να πουλήσει συνάλλαγμα στο Συνδικάτο, ενώ όλοι πρόθυμα αγόραζαν στερλίνες από αυτό. Σύντομα, προκλήθηκαν μεγάλες απώλειες συναλλαγματικών διαθεσίμων, και τελικά το Συνδικάτο καταργήθηκε το Σεπτέμβριο του 1922.

Η Μικρασιατική Καταστροφή και το Τέλος της Μεγάλης Ιδέας

Η αρνητική έκβαση της μικρασιατικής εκστρατείας οδήγησε στη μεγάλη καταστροφή, την απώλεια εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπινων ζωών και την προσφυγοποίηση 1,5 εκατομμυρίου άλλων.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που έδωσε ο Ελευθέριος Βενιζέλος με το υπόμνημά του στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης του Παρισιού, στη Μικρά Ασία ζούσαν πριν από την καταστροφή 1.694.000 Έλληνες. Στη Θράκη και την περιοχή της Κωνσταντινούπολης 731.000. Στην περιοχή της Τραπεζούντας 350.000 και στα Αδάνια 70.000. Σύνολο 2.845.000 Έλληνες οι οποίοι αποτελούσαν το 20% του πληθυσμού της περιοχής, κυριαρχούσαν οικονομικά και είχαν κατορθώσει να διατηρήσουν την πολιτιστική τους κληρονομιά, παρότι αποτελούσαν μειονότητα σε εχθρικό περιβάλλον.

Στα συντρίμια της Σμύρνης τερματίσθηκε η Ελληνική παρουσία 2.500 ετών στη Μικρά Ασία και ενταφιάστηκε η ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας, η οποία είχε αποτελέσει επί σχεδόν έναν αιώνα τον κεντρικό άξονα πολιτικής του ελληνικού κράτους και τη βασική πηγή τροφοδότησης της νεοελληνικής αυτοσυνειδησίας.

Παράλληλα, η Μικρασιατική καταστροφή αποτέλεσε το έναυσμα για μία μεγάλη περίοδο πολιτικής και οικονομικής αστάθειας, η οποία διήρκησε έως το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.